

Latvijas Republikas tiesībsargs

Personu ar īpašām vajadzībām tiesības Notariāta likuma tvērumā

Pētījuma autore: Mg.iur., M.A. soc.sc. Anete Ilves

Rīgā, 2017

Satura rādītājs

Ievads.....	3
I. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām principi.....	7
II. Kompetento organizāciju un institūciju viedokļi.....	11
III. Personu ar invaliditāti tiesības būt par pusēm un lieciniekiem notariālajā aktā citu Eiropas valstu praksē.....	16
IV. Personas ar invaliditāti tiesības būt par liecinieku notariālā aktā Latvijā.....	21
V. Personu ar invaliditāti tiesības būt par pusi notariālā aktā Latvijā.....	29
VI. Secinājumi.....	35

Ievads

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91.pants noteic, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.¹ Minētais pants ietver divus principus – vienlīdzības principu panta pirmajā teikumā un diskriminācijas aizlieguma principu panta otrajā teikumā. Vienlīdzība ir viena no pašām fundamentālākajām cilvēktiesībām, un tā tieši izriet no vispārējā taisnīguma principa, kas Rietumu kultūrā ir viens no galvenajiem tiesību idejas avotiem.² Vienlīdzības princips ir vērsts uz tiesiskās vienlīdzības un tikai pakārtoti uz faktiskās vienlīdzības nodrošināšanu. Tiesiskā vienlīdzība, attiecināta uz personām, var nodrošināt faktisko nevienlīdzību, savukārt faktiskās nevienlīdzības izlīdzinājums var skart tiesisko vienlīdzību.³

Satversmes tiesa, interpretējot Satversmes 91. panta pirmo teikumu, ir atzinusi, ka vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats⁴. Atšķirīgai attieksmei nav objektīva un saprātīga pamata, ja tai nav leģitīma mērķa vai ja nav samērīgas attiecības starp izraudzītajiem līdzekļiem un nospraustajiem mērķiem⁵.

Savukārt diskriminācijas aizlieguma mērķis ir nepieļaut nevienlīdzīgu attieksmi, ja tā balstās uz kādu aizliegtu kritēriju.⁶ Saskaņā ar Satversmi invaliditāte ir viens no aizliegtajiem kritērijiem, un tas nozīmē, ka ir “aizliegts ar invaliditāti saistīt tiesiski negatīvas sekas.”⁷

ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – ANO Konvencija) ir pirmā starptautiskā cilvēktiesību konvencija, kurai Eiropas Savienība (turpmāk – ES) ir pievienojusies kā puse,⁸ pamatojoties uz ES Padomes 2009.gada 26.novembra lēmumu par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām.⁹ Latvijas Republika ANO Konvencijai pievienojās

¹ Latvijas Republikas Satversme. Pieņemta 15.02.1992, stājās spēkā 07.11.1922., 91.pants. Pieejams: <<https://likumi.lv/doc.php?id=57980>>

² Autoru kolektīvs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis. 2011., 75.lpp.

³ Turpat., 91.lpp.

⁴ Satversmes tiesas 2010. gada 2. februāra spriedums lietā Nr. 2009-46-01. Latvijas Vēstnesis, 04.02.2010., Nr.20.

⁵ Satversmes tiesas 2002. gada 23. decembra spriedums lietā Nr. 2002-15-01. Latvijas Vēstnesis, 24.12.2002., Nr.188.

⁶ Autoru kolektīvs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis. 2011., 98.lpp.

⁷ Turpat., 113.lpp.

⁸ European Commission. EU ratifies Convention on disability rights. Pieejams: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-4_en.htm>

⁹ Council decision of 26 November 2009 concerning the conclusion by the European Community, of the United Nations Convention of the Rights of Persons with Disabilities (2010/48/EC). Pieejams: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010D0048&rid=1>>

2010.gada 1.martā. Tā stājās spēkā Latvijā 2010.gada 31.martā.¹⁰ ANO Konvencijas mērķis ir mainīt sabiedrības attieksmi pret personām ar invaliditāti no “žēlsirdības objektiem” uz “tiesību subjektiem”.¹¹

2017.gadā spēkā esošā Notariāta likuma (turpmāk - Likums) redakcija paredz vairākas tiesību normas, kas regulē personu ar invaliditāti tiesības un pienākumus dalībai notariālā aktā.

Likuma 86.pants noteic tās personu grupas, kuras nevar būt par lieciniekiem notariālā aktā:
“Par notariāla akta lieciniekiem nevar būt:

1) rakstīt un lasīt nepratēji, nepilngadīgie un tie, kas miesīgu vai garīgu trūkumu dēļ nespēj pareizi un pilnīgi saprast un apliecināt aktu, proti, personas ar garīga rakstura traucējumiem, kurlie, mēmie un aklie; [...]”¹²

Likuma 94.pants regulē personu ar īpašām vajadzībām tiesības būt par pusēm notariālā aktā:
“Taisot aktus, kuros piedalās kurlie, mēmie vai akli, nepieciešama vismaz divu liecinieku klātbūtne. 90. panta noteikumus šiem aktiem nevar piemērot.”¹³

Likuma 95.- 99.pants detalizētāk noteic kārtību, kādā personas ar dzirdes traucējumiem var būt par pusi notariālā aktā:

“95. Lasīt pratējam kurlajam pašam jāizlasa akts un jāpasaka, vai tas izteic viņa gribu. Tas jānorāda arī aktā.

96. Taisot aktu, rakstīt un lasīt nepratējam kurlajam līdztekus parastajiem lieciniekiem jāpieaicina vēl persona, kurai viņš uzticas un kura prot ar viņu izskaidroties. Šī persona var būt radniecībā vai svainībā ar kurlo, bet tai jāatbilst visām pārējām 86. panta prasībām.

97. Zvērinātam notāram jāpārlicinās, vai rakstīt un lasīt nepratējs kurlais saprot viņam rādāmās zīmes.

98. Rakstīt un lasīt pratējam mēmajam vai kurlmēmajam akts pašam jāizlasa un pašrocīgi jāuzraksta, ka viņš to lasījis un ka tas izteic viņa gribu.

99. Taisot aktu rakstīt un lasīt nepratējam mēmajam vai kurlmēmajam, līdztekus personai, kas prot ar viņu izskaidroties zīmēm, jāpieaicina vēl otra persona, kurai šīs zīmes ir saprotamas (tulks).

Šī persona var būt radniecībā vai svainībā ar mēmo vai kurlmēmo, bet tai jāatbilst visām pārējām 86. panta prasībām.”¹⁴

¹⁰ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Pievienošanās 01.03.2010, stājās spēkā Latvijas Republikā 31.03.2010. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

¹¹ United Nations. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Convention on the Rights of People with Disabilities. Pieejams: <<http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=150>>

¹² Notariāta likums. Pieņemts 01.06.1993., stājās spēkā 01.09.1993. 86.panta pirmais punkts. Pieejams: <<https://likumi.lv/doc.php?id=59982>>

¹³ Turpat. 94.pants. <<https://likumi.lv/doc.php?id=59982>>

¹⁴ Notariāta likums. Pieņemts 01.06.1993., stājās spēkā 01.09.1993., 95. - 99.pants. Pieejams: <<https://likumi.lv/doc.php?id=59982>>

Tātad Likums paredz īpašu regulējumu personām ar īpašām vajadzībām tajos gadījumos, kas attiecas uz tiesībām būt par lieciniekiem un pusēm notariālā aktā.

Lai veiktu pēc iespējas plašāku un detalizētāku situācijas izpēti, Tiesībsarga birojs lūdza Latvijas Zvērinātu Notāru padomei (turpmāk – Padome), Latvijas Nedzirdīgo Savienībai (turpmāk – LNS), Latvijas Neredzīgo biedrībai (turpmāk – LNB), Resursu centram personām ar garīgiem traucējumiem “Zelda” (turpmāk – RC “Zelda”) sniegt viedokli par Likumā ietvertā normatīvā regulējuma atbilstību ANO Konvencijai.

Tāpat, izmantojot reģionāla līmeņa sadarbības tīklus (Eiropas Līdztiesības iestāžu sadarbības tīkls (Equinet), Starptautiskais Ombuda tīkls), sadarbības partneriem no citām Eiropas valstīm tika lūgts sniegt informāciju par normatīvo regulējumu, kas skar personu ar dažāda veida traucējumiem iespējas būt par liecinieku un pusi notariālā aktā. Atbildes tika saņemtas no 23 valstīm.

Pēc informācijas apkopošanas Tieslietu ministrijas kā atbildīgās institūcijas uzmanība tika vērsta uz Likumā esošo normatīvo regulējumu, un problemātiku saistībā ar tiesiskās vienlīdzības principu un diskriminācijas aizlieguma principu. Tieslietu ministrija izstrādāja likumprojektu “Grozījumi Notariāta likumā” (turpmāk – Likumprojekts), kas attiecīgi tālāk tiek virzīts apstiprināšanā Saeimā (2017./2018.gads). Lai arī Tieslietu ministrija tieši nenorādīja uz tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu pašreizējā Likuma redakcijā,¹⁵ tomēr Likumprojektā ietvertā redakcija daļēji atvieglo personu ar īpašām vajadzībām iespējas realizēt savas tiesības. Tādējādi šajā pētījumā nav analizēts, vai un kā tiesiskās vienlīdzības princips un diskriminācijas aizlieguma princips tiek pārkāpts esošajā Likuma redakcijā.

Tomēr Likumprojekta pievienotajā sākotnējās ietekmes izvērtējuma ziņojumā (anotācijā)¹⁶ diemžēl nav pietiekami skaidrots par normām, kas veic izmaiņas kārtībā, kādā notāriem turpmāk būs jāsadarbojas ar personām ar dažāda veida traucējumiem. Tas raisa bažas, ka praksē var rasties tiesību normu piemērošanas problēmas, un personu ar īpašām vajadzībām tiesības var netikt nodrošinātas. Tādējādi šajā pētījumā tiek skaidrots, kādēļ ir nepieciešams ievērot tiesiskās vienlīdzības principu un kā to ir iespējams ievērot attiecībā pret personām ar dažāda veida invaliditāti.

¹⁵ Tieslietu ministrijas 2017.gada 8.jūnija vēstule Nr.1-17/1823 Par Notariāta likuma, Civilprocesa likuma un Administratīvā procesa likuma regulējumu. Tiesībsarga biroja arhīvs.

¹⁶ Likumprojekts “Grozījumi Notariāta likumā.” Sākotnējās ietekmes izvērtēšanas ziņojums (anotācija). Pieejams: <<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/52D8A29C352A5790C22581D8003D938A?OpenDocument>>

Tāpat pētījumā nedaudz tiek analizēts Likumprojekts,¹⁷ lai izvērtētu, vai Likumprojekts ietver visas personu ar īpašām vajadzībām kategorijas, kurām būtu nepieciešams atbalsts, lai realizētu savas tiesības.

Tādējādi šī pētījuma mērķis ir sniegt praktisku skaidrojumu par problēmaspektiem, kas saistīti ar personu ar dažāda veida traucējumiem tiesību ievērošanu Likuma un ANO Konvencijas ietvaros, kā arī norādīt uz trūkumiem Likumprojektā, kas var izraisīt piemērošanas problēmas nākotnē.

Šajā pētījumā termini “personas ar invaliditāti” un “personas ar īpašām vajadzībām” tiek lietoti kā sinonīmi.

---

¹⁷ *Pirms virzīšanas uz trešo lasījumu Saeimā.*

I. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām principi

Saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas datiem personas ar invaliditāti veido aptuveni 15% no pasaules kopējā iedzīvotāju skaita (2010.gads), turklāt personu ar invaliditāti skaits turpina pieaugt,¹⁸ tādējādi veidojot pasaules lielāko minoritātes grupu.¹⁹ Latvijā personas ar invaliditāti veidoja 8,14% īpatsvaru (2015.gads)²⁰ no iedzīvotāju skaita, savukārt gadu vēlāk tas bija jau 9,25% no iedzīvotāju skaita (2016.gads).²¹ Līdz ar to arī Latvijā personu ar invaliditāti skaits turpina pieaugt.

Lai gan personas ar invaliditāti ir pasaulē lielākā minoritātes grupa, tām nākas saskarties ar dažādiem šķēršļiem ikdienā. Piemēram, personām ar invaliditāti ir zemāks izglītības līmenis, jo invaliditātes dēļ bieži vien ir dažādi ierobežojumi, lai apmeklētu izglītības iestādes, kas savukārt rada problēmas vēlāk darba meklējumos, tādējādi pakļaujot personas ar invaliditāti nabadzības riskam.²²

Tāpat ļoti svarīgs aspekts ir stereotipi un aizspriedumi par personām ar invaliditāti, kas dažkārt var novest pie cieņas aizskaršanas²³ un diskriminācijas. Piemēram, sabiedrības ieskatā diskriminācija ir plaši izplatīta (ES 46%, Latvijā 50%), kamēr ES līmenī 47% sabiedrības uzskata, ka diskriminācija invaliditātes dēļ ir reta (Latvijā atbilstoši 36%).²⁴

Lai risinātu jautājumus, kas skar personu ar invaliditāti tiesības un intereses, ANO 2006.gadā pieņēma ANO Konvenciju, kas stājās spēkā 2008.gadā. Šīs konvencijas ietvarā pastāv divi uzskati: pirmais uzskats norāda, ka ANO Konvencijā nav iekļautas jaunas tiesības, tikai uzsvērtas esošās, skaidrāk nosakot valstu atbildību un pienākumus, kā arī jomas, kuras ir nepieciešams uzlabot, lai iekļautu personas ar invaliditāti sabiedrībā.²⁵ Otrs uzskats uzsver, ka

¹⁸ World Health Organization. The World Bank. World report on disability. 262.lpp., 2011.

¹⁹ United Nations. Factsheet on Persons with Disabilities. Pieejams: <<https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/factsheet-on-persons-with-disabilities.html>>

²⁰ Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija. Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas 2015.gada pārskats. Pirmreizējo un atkārtoto invalīdu kopējais skaits un to īpatsvars pilsētu un novadu iedzīvotāju vidū, bērnu invalīdu iedalījums pēc funkcionāliem traucējumiem 2015.gadā. Pieejams: <http://www.vdeavk.gov.lv/wp-content/uploads/2014/09/Parskats_2015_pielikumi.pdf>

²¹ Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija. Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas 2016.gada pārskats. Pirmreizējo un atkārtoto invalīdu kopējais skaits un to īpatsvars pilsētu un novadu iedzīvotāju vidū, bērnu invalīdu iedalījums pēc funkcionāliem traucējumiem 2016.gadā. 3.pielikums. Pieejams: <http://www.vdeavk.gov.lv/wp-content/uploads/2014/09/Parskats_2016_2_puse-PIELIKUMI_www.pdf>

²² United Nations. Factsheet on Persons with Disabilities. Pieejams: <<https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/factsheet-on-persons-with-disabilities.html>>

²³ World Health Organization. The World Bank. World report on disability. 9.lpp., 2011.

²⁴ European Commission. Special Eurobarometer 393. Discrimination in the EU in 2012. Pieejams: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_393_en.pdf>

²⁵ United Nations. Frequently Asked Questions regarding the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Pieejams: <<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/frequently-asked-questions-regarding-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>>

ANO neaizsargāja personu ar invaliditāti tiesības pirmajās trijās ANO dekādēs.²⁶ Piemēram, Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija (1948.gads) neparedz īpašu aizsardzību personām ar invaliditāti diskriminācijas dēļ. Tikai sākot no 20.gadsimta 70.gadiem invaliditāte tika pieminēta pirmajos starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos (Deklarācija par personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām (1971)²⁷, Deklarācija par personu ar invaliditāti tiesībām (1975)).²⁸ Tikai 2000.gadā ANO nolēma, ka īpaša uzmanība ir jāpievērš personu ar invaliditāti tiesībām.²⁹ Līdz ar to ANO Konvencija ir pirmais starptautiskais un juridiski saistošais dokuments, kas uzsver personu ar invaliditāti tiesības.

ANO Konvencija ietver šādus principus un aspektus, kuri ir jāņem vērā, īstenojot personu ar invaliditāti tiesības:

a) princips “nekas par mums bez mums”³⁰ – ANO Konvencija īpaši uzsver nepieciešamību iesaistīt personas ar invaliditāti vai to pārstāvošās nevalstiskās organizācijas jomās, kas skar lēmumu pieņemšanu par personām ar invaliditāti.

b) terminoloģija “invaliditāte”:

ba) ANO Konvencija detalizēti nedefinē, kas ir “invaliditāte”, tomēr norāda, ka invaliditāte var būt “ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kas mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.”³¹ Turklāt termins “invaliditāte” nepārtraukti attīstās.³²

bb) ANO Konvencija noteic četrus traucējumu veidus: fiziskie, garīgie, intelektuālie un maņu. ANO Konvencija nodala garīga rakstura traucējumus un intelektuālos traucējumus. Intelektuālais traucējums nozīmē “ļoti ierobežotu spēju saprast jaunu vai sarežģītu informāciju un mācīties jaunas spējas. [...] Šiem traucējumiem ir ilgstoša ietekme uz attīstību.”³³ Intelektuālais traucējums ietver arī komunikācijas vai sociālo prasmju problēmas. Intelektuālās attīstības traucējumus var izraisīt tādas diagnozes kā, piemēram, autisms un Dauna sindroms. Garīga rakstura traucējumi attiecas “uz garastāvokļa svārstībām”.³⁴ Garīga rakstura traucējumus

²⁶ Degener, T. (2003) Disability as a Subject of International Human Rights Law and Comparative Discrimination law. *The Human Rights of persons with intellectual disabilities*. S.S.Herr, L.O.Gostin, H.H.Koh. Oxford University Press. 155.lpp.

²⁷ United Nations. Audiovisual library of International law. Convention on the Rights of Persons with Disabilities New York, 13 December 2006. Procedural history. Pieejams: < <http://legal.un.org/avl/ha/crpd/crpd.html>>

²⁸ Degener, T. (2003) Disability as a Subject of International Human Rights Law and Comparative Discrimination law. *The Human Rights of persons with intellectual disabilities*. S.S.Herr, L.O.Gostin, H.H.Koh. Oxford University Press. 155.lpp..

²⁹ United Nations. Economic and Social Council (2000). Commission on Human rights Report on the fifty-sixth session. 20 March-28 April 2000. E/2000/23, E/CN.4/2000/167 Pieejams: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2000/167>

³⁰ United Nations. Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Guidance for Human Rights Monitors. Professional Training series. No.17.

³¹ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Pieņemta 13.12.2006., Stājās spēkā 31.03.2010., Parakstīta 18.07.2008., Pievienošanās 01.03.2010., 1.panta otrā daļa. Pieejams:<<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

³² Turpat., Preambula e). Pieejams:<<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

³³ World Health organization. Regional office for Europe. Definition: intellectual disability.” Pieejams: <<http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/mental-health/news/news/2010/15/childrens-right-to-family-life/definition-intellectual-disability>>

³⁴ Centers for Disease Control and Prevention. Mental Illness. Pieejams: < <https://www.cdc.gov/mentalhealth/learn/index.htm> >

var izraisīt, piemēram, depresija vai šizofrēnija. Atšķirība starp abiem traucējumu veidiem ir tāda, ka garīga rakstura traucējumi var būt ietekmējami ar medikamentu palīdzību, kamēr intelektuāla rakstura traucējumi nav ietekmējami ar medikamentu palīdzību.

Maņu traucējumi savukārt ietver “redzes grūtības (pilnīgu vai daļēju redzes zudumu), dzirdes grūtības (pilnīgu vai daļēju dzirdes zudumu), vairāku maņu traucējumus, kas ietver gan redzes, gan dzirdes grūtības, kā arī citu maņu, piemēram, runas zudumu.”³⁵

bc) Invaliditāte rodas, cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem, saskaroties ar attieksmes un apkārtējās vides šķēršļiem, kas ierobežo vienlīdzīgas iespējas pilnvērtīgi un efektīvi līdzdarboties sabiedrības dzīvē.³⁶ Līdz ar to, ja sabiedrība uztvertu personas ar funkcionāliem traucējumiem kā līdzvērtīgus sabiedrības locekļus, kā arī apkārtējā vide neradītu šķēršļus, lai personas varētu neatkarīgi no citiem piedalīties dažādās sabiedriskās aktivitātēs, tad invaliditāte kā sociālais fenomens nepastāvētu.

c) tiesiskās vienlīdzības princips un diskriminācijas aizlieguma princips ir vieni no svarīgākajiem ANO Konvencijas principiem, jo uzsver nepieciešamību nodrošināt personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar personām bez invaliditātes pilnībā un vienlīdzīgi izmantot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības.³⁷ Minētie principi ir iekļauti vairākās ANO Konvencijas daļās – preambulā, mērķos, vispārīgajos principos un vispārējās valstu saistībās.³⁸

Gan tiesiskās vienlīdzības, gan diskriminācijas aizlieguma principiem ir jābūt iekļautiem normatīvajos aktos, kurus var piemērot gan publisko, gan privāto tiesību subjektiem visās jomās, piemēram, izglītībā, transportā, nodarbinātībā, pieejā tiesā.³⁹

d) pieejamība ir noteikta, kā vēl viens no ANO Konvencijas galvenajiem principiem, jo tieši tāpat kā vienlīdzības princips atspoguļojas vairākās ANO Konvencijas daļās – preambulā, mērķos, vispārīgajos principos, vispārējās valstu saistībās.⁴⁰ Pieejamība ir priekšnoteikums, lai personas ar invaliditāti varētu patstāvīgi iekļauties sabiedrībā.⁴¹ ANO Konvencija paredz ne tikai fiziskās vides pielāgošanas pienākumu, bet arī informatīvās vides pielāgošanas pienākumu.⁴² Minēto nav iespējams veikt pilnībā, ja netiek nodrošināta atbilstoša komunikācija (jeb alternatīvie komunikācijas līdzekļi), kas “ietver valodu, tekstu, Braila raksta, taustes

³⁵ Sensory impairments. Complex learning difficulties and disabilities research project. Pieejams: <<http://complexld.ssatrust.org.uk/uploads/sensory-briefing.pdf>>

³⁶ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Pieņemta 13.12.2006., Stājās spēkā 31.03.2010., Parakstīta 18.07.2008., Pievienošanās 01.03.2010., Preambula e). Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

³⁷ Turpat., 1.pants. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

³⁸ Turpat., Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

³⁹ United Nations. General Assembly. (26 January 2009) Thematic Study by the Office of United Nations High Commissioner for Human rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. A/HRC/10/48, Retrieved from: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/10session>>

⁴⁰ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Pieņemta 13.12.2006., Stājās spēkā 31.03.2010., Parakstīta 18.07.2008., Pievienošanās 01.03.2010. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

⁴¹ United Nations. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. General comment No.2 (2014). Article 9: Accessibility.

⁴² ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Pieņemta 13.12.2006., Stājās spēkā 31.03.2010., Parakstīta 18.07.2008., Pievienošanās 01.03.2010., 9.pants. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

komunikācijas, liela izmēra rakstu zīmju un pieejamu multivides līdzekļu izmantošanu, kā arī pastipriņošus un alternatīvus komunikācijas veidus, līdzekļus un formātus, kam izmanto rakstiskus palīglīdzekļus, audio palīglīdzekļus, vienkāršrunu, priekšā lasītāju, tostarp pieejamās informācijas un komunikācijas tehnoloģijas.”⁴³

e) vienlīdzīgas tiesībspējas un rīcībspējas atzīšana (ANO Konvencijas 12.pants) tiek uzskatīta par “lielāko izaicinājumu ieviešanai praksē visās ANO Konvencijas dalībvalstīs.”⁴⁴ Piemēram, Francija, Vācija un Dānija uzskata, ka ANO Konvencija pieļauj “rīcībspējas⁴⁵ ierobežojumus atsevišķās jomās.”⁴⁶ Savukārt ANO norāda, ka visi cilvēki ar invaliditāti ir vienlīdzīgi likuma priekšā jebkurā situācijā, bez izņēmumiem,⁴⁷ īpaši uzsverot, “rīcībspēja (tai skaitā tiesībspēja) un spriestspēja ir dažādi termini. Tiesībspēja/ rīcībspēja ir spēja būt par tiesību un pienākumu turētāju, kā arī šo tiesību un pienākumu īstenotāju. Tie ir svarīgākie elementi, lai nodrošinātu dalību sabiedrībā. Savukārt spriestspēja attiecas uz personas lēmuma pieņemšanas spējām, kas dabiski katrai personai ir atšķirīgas un ir atkarīgas no dažādiem faktoriem, tai skaitā vides un sociālajiem faktoriem.”⁴⁸ Līdz ar to personai var būt nepieciešams nodrošināt atbalsta personu lēmumu pieņemšanā.⁴⁹

Lai arī lielākoties ANO Konvencijas 12.pants tiek saistīts ar personu ar garīga rakstura traucējumiem, tomēr praksē arī personu ar cita veida invaliditāti rīcībspēja var tikt ierobežota funkcionālās izvērtēšanas dēļ. “Funkcionālo izvērtēšanu parasti veic notāri, lai noteiktu, vai persona ir spējīga īstenot kādu juridisku aktu, piemēram, parakstīt sastādītu testamentu vai citu līgumu. [...] Nav pareizi teikt, ka personai var būt rīcībspēja, bet ne “funkcionālās spējas.””⁵⁰

Līdz ar to visi iepriekš minētie aspekti būtu ņemami vērā, izvērtējot Likuma normu atbilstību ANO Konvencijai.

⁴³ Turpat, 2.pants. Pieejams:<<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

⁴⁴ Degener T., Member of the CRPD Committee (2014), „The normative requirements of Article 12 of the CRPD“, Speech delivered at 2014 Work Forum on the Implementation of the UNCRPD in the EU“. European Union Agency for Fundamental Rights. *Annual report 2014. Fundamental rights: challenges and achievements in 2014*. Publications Office of the European Union, 2015., 31 p.

⁴⁵ Šajā sadaļā ir izmantoti ANO Konvencijas oficiālā tulkojuma termini, kur termins “equal recognition before the law” ir tulkots kā tiesībspēja, savukārt termins “legal capacity” ir tulkots kā rīcībspēja.

⁴⁶ European Union Agency for Fundamental Rights. *Annual report 2014. Fundamental rights: challenges and achievements in 2014*. Publications Office of the European Union, 2015., 31 p.

⁴⁷ United Nations. (2014)Convention on the Rights of Persons with Disabilities. General comment No 1, Article 12: Equal recognition before the law. Pieejams:< <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/031/20/PDF/G1403120.pdf?OpenElement>>

⁴⁸ Turpat., Pieejams:< <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/031/20/PDF/G1403120.pdf?OpenElement>>

⁴⁹ Turpat., Pieejams:< <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/031/20/PDF/G1403120.pdf?OpenElement>>

⁵⁰ International disability alliance. General Comment on Article 12 of Convention on the Rights of People with disability. Pieejams: <<http://www.internationaldisabilityalliance.org/en>>

II. Kompetento organizāciju un institūciju viedokļi

Tiesībsarga birojs lūdza LNS, LNB, RC "Zelda", Padomei sniegt viedokli par Likumā ietvertā normatīvā regulējuma atbilstību ANO Konvencijai. Līdz ar to turpmāk tekstā ir sniegta informācija par kompetento organizāciju un institūciju viedokļiem un norādītajiem problēmjasautājumiem.

LNS ieskatā spēkā esošā Likuma 86.un 94.panta redakcija nesamērīgi ierobežo personu ar dzirdes invaliditāti tiesības. LNS ieskatā šīs normas nav atbilstošas ANO Konvencijas 12.panta otrajai daļai, jo šajā jomā personām ar dzirdes invaliditāti nav nodrošināta rīcībspēja līdzvērtīgi ar citiem. Minētās Likuma normas nav atbilstošas arī ANO Konvencijas 12.panta trešajai daļai, kurā ir noteikts, ka valstij jāveic nepieciešamie pasākumi, lai personām ar invaliditāti nodrošinātu tā atbalsta pieejamību, kas tām varētu būt nepieciešams, īstenojot savu rīcībspēju. Personu ar dzirdes invaliditāti gadījumā atbalsta pieejamību nodrošinātu zīmju valodas tulks.

LNS ieskatā minētās Likuma normas vienlaikus uzliek pārāk lielu slogu personām ar dzirdes invaliditāti:

- 1) finansiālu slogu – par katru liecinieku jāmaksā;
- 2) organizatorisku slogu – sameklēt divus lieciniekus ir laikietilpīgs process, jo liecinieku pieejamība vēl jāaskaņo ar zīmju valodas tulka pieejamību.

Nav reti gadījumi, kad liecinieku trūkuma dēļ (piemēram, pēkšņi radušos apstākļu dēļ liecinieks nevar ierasties) nedzirdīgam cilvēkam vizīte pie notāra jāpārceļ, un atkal no jauna jāvienojas ar visām iesaistītajām personām par nākamo iespējamo laiku. Turklāt nedzirdīgas personas gadījumā ir ļoti apgrūtināši sameklēt vai sarunāt lieciniekus, jo viņas to nevar izdarīt pa telefonu bez tulka starpniecības, un jāņem vērā, ka lielai daļai nedzirdīgo ne rados, ne draugu vidū nav dzirdīgu cilvēku.

LNS norāda, ka personām ar dzirdes invaliditāti var būt dažādas pakāpes dzirdes traucējumi – sākot no 3.pakāpes, kad persona spēj sarunāties ar dzirdīgiem cilvēkiem, izmantojot dzirdes aparātu, līdz 5.pakāpei – pilnīgai nedzirdībai, kad persona spēj sazināties ar dzirdīgo personu rakstiski vai ar zīmju tulka starpniecību.

Pašlaik nedzirdīgo personu vidū ir cilvēki arī ar vidējo un augstāko izglītību, kuri vada savus uzņēmumus un organizācijas un kuriem Likuma 86.un 94.pants liek justies kā analfabētiem, kuri nesaprot uzrakstīto tekstu un nevar izteikt savu gribu. Jau šobrīd Likuma 98.pantā ir paredzēts, ka rakstīt un lasīt pratējam mēmajam vai kurlmēmajam akts pašam jāizlasa un pašrocīgi jāuzraksta, ka viņš to ir lasījis un ka tas izteic viņa gribu. Bet praksē tikai daži notāri izmanto šī

panta iespējas un neprasa nedzirdīgai personai ar augstāko izglītību pieaicināt lieciniekus, pārējie, atsaucoties uz minētā likuma 94.pantu, liek sameklēt divus lieciniekus.

LNS ieskatā gadījumos, kad zvērināts notārs nav pārliecināts, ka persona ar dzirdes invaliditāti ir pareizi un pilnīgi sapratusi attiecīgu notariālo tekstu, tas var pieprasīt personai izmantot sertificēta zīmju valodas tulka pakalpojumu, kas nodrošinātu gribas izteikšanu personai ar dzirdes invaliditāti, nepieļaujot tās ļaunprātīgu izmantošanu.

Tāpat LNS ieskatā tas, ka personas ar dzirdes invaliditāti minētajā likumā tiek dēvētas par kurlmēmām, ir aizskaroši un aizvainojoši. Tas ir arhaisks jēdziens, kas būtu jānomaina ar citu formulējumu, piemēram, personas ar smagu dzirdes invaliditāti. LNS iesaka iepazīties ar citu valstu pieredzi personu ar dzirdes invaliditāti apzīmēšanai un konsultēties ar LNS.

Papildus LNS informē, ka vidēji gadā zīmju valodas tulka pakalpojums pie notāra tiek sniegts 80 reizes. No 2010.gada līdz 2015.gada februārim tie ir bijuši aptuveni 400 gadījumi. Pēc zīmju valodas tulku sniegtās informācijas gandrīz vienmēr nedzirdīgajam ir jāmaksā notāram 15 *euro* par katru liecinieku, cits notārs vēl prasot maksāt arī par zīmju valodas tulku.

LNB norāda, ka Latvijas normatīvajos aktos ir divi galvenie nosacījumi (ierobežojumi), kad persona nevar izmantot savu rīcībspēju – personas vecums un rīcībspējas ierobežošana, nekādus citus ierobežojumus normatīvie akti neparedz. Tāpēc Likuma 86.panta pirmajā punktā paredzētais, ka par notariāla akta lieciniekiem nevar būt “personas ar garīga rakstura traucējumiem, kurlie, mēmie un aklie”, ir pretrunā ar ANO Konvencijas 5.panta otro daļu, 12.pantu un Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem.

Atbilstoši ierobežotas rīcībspējas institūtam personai ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem rīcībspēja var tikt ierobežota tādā apjomā, kādā tā nespēj saprast savas darbības nozīmi vai nespēj savu darbību vadīt.

Notariālā akta dalībnieki ir personas, kuras zvērināta notāra klātbūtnē izteic gribu savā vai citas personas vārdā. Atbilstoši Likuma 83.pantam zvērināts notārs pārbauda notariālā akta dalībnieku identitāti, rīcībspēju un pārstāvības tiesības. Tātad arī nekādi citi ierobežojumi Likumā nav paredzēti.

Vienlaikus, ja personai ar invaliditāti ir jebkāda veida ar invaliditāti saistīti šķēršļi izteikt savu gribu, tad valstij ir jānodrošina visi iespējamie pasākumi to novēršanai. Tā Invaliditātes likuma 12.panta otrajā daļā ir noteikta palīdzība personām ar invaliditāti, kam ir īpašas vajadzības saskarsmes nodrošināšanai ar citām fiziskām un juridiskām personām, piemēram, personām ar redzes invaliditāti ir pieejami asistenti, ar dzirdes invaliditāti – surdotulki (zīmju valodas tulki).

Zvērināts notārs apliecina personas gribas izteikumu un par to taisa notariālo aktu, kurā arī norāda šo gribu (Likuma 82.¹ pants). Tātad notāri paši uzņemas atbildību gan par patieso gribas izteikumu ierakstīšanu, gan notariālā akta dalībnieku pārbaudi un papildus liecinieki pēc būtības nebūtu jāpieaicina. Jebkurā gadījumā jautājums - pieaicināt vai nepieaicināt lieciniekus – būtu jāatstāj notāru vai personu ar invaliditāti izvēles ziņā.

Arī LNB norāda uz nekorekto likuma terminoloģiju – “kurli, mēmi, akli”, kas neatbilst ne medicīniskai, ne juridiskai terminoloģijai. Līdz ar to Likumā noteikti ir jāveic izmaiņas gan attiecībā uz formulējumu, gan attiecībā uz to, kāda tad ir notāra atbildība un kā taisām notariālais akts personām ar redzes, dzirdes vai kāda cita veida invaliditāti.

RC “ZELDA” savā atbildes vēstulē vērta uzmanību uz to, ka šobrīd Likumā lietotā terminoloģija attiecībā uz personām ar invaliditāti ir aizskaroša. RC “ZELDA” uzskata, ka vienīgais ierobežojums, kādēļ persona nevarētu būt par liecinieku notariāla akta sastādīšanā, ir rīcībspējas ierobežojums konkrētā jomā. Piemēram, ja personai ir noteikts rīcībspējas ierobežojums attiecībā uz nekustamā īpašuma atsavināšanu vai apgrūtināšanu, persona nevarētu būt par liecinieku tādiem notariāliem aktiem, kuros ir runa par nekustamo īpašumu. Tas vien, ka personai ir kāda invaliditāte, nav pietiekams pamats, lai apgalvotu, ka viņa ir mazāk uzticama kā persona bez invaliditātes.

Attiecībā uz iespējamu ļaunprātīgu personu ar invaliditāti izmantošanu RC “ZELDA” norāda, ka notāra uzdevums ir pārliecināties par izteiktās gribas patiesumu. Ļaunprātīgas izmantošanas risks pastāv attiecībā uz jebkuru personu, neatkarīgi no invaliditātes esamības vai neesamības. ANO Konvencijas 12.pants skaidri nosaka, ka tiesībspēja un rīcībspēja piemīt ikvienam cilvēkam un invaliditāte nevar būt par pamatu ierobežojumu noteikšanai. RC “ZELDA” klientiem un biedriem nekad nav radušās problēmas ar notariālu aktu izdošanu invaliditātes dēļ.

Padome norāda, ka Likumā noteikto ierobežojumu leģitīmais mērķis ir kurlu, mēmu vai aklu personu un arī citu personu tiesību aizsardzība. Tiesisko seku dēļ būtiski ir novērst šaubas, ka fizisku vai psihisku trūkumu dēļ persona nespēj pareizi un pilnīgi saprast un noslēgt attiecīgu notariālu aktu.

Padome uzskata, ka Likuma ierobežojumi tam, kas nevar būt par liecinieku, ir pamatoti un samērīgi. Tie ir noteikti ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, un to leģitīmais mērķis ir kurlu, mēmu vai aklu personu un arī citu personu tiesību aizsardzība, arī tiesību doktrīnā šādi

ierobežojumi ir atzīti par pamatotiem.⁵¹ Visbeidzot ierobežojums ir samērīgs, jo nav iespējams saudzējošāks līdzeklis, ar kuru leģitīmo mērķi var sasniegt tādā pašā kvalitātē. Likuma ierobežojums tam, kas var būt par liecinieku, ir atbilstošs ANO Konvencijas 12.panta otrajai daļai.

Padome piekrīt, ka neiejaukšanās personas privātajā dzīvē ir viena no demokrātiskas sabiedrības pamatvērtībām. Tomēr arī tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību ir robežas.⁵² Saskaņā ar Satversmes 116.pantu Satversmes 96.pantā noteiktās pamattiesības var ierobežot, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Satversmes 116.pants paredz, ka Satversmes 96.pantā ietvertās tiesības var ierobežot, ja ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, tam ir leģitīms mērķis, un tas ir samērīgs.⁵³

Vienlaikus Likumā ietvertās prasības par liecinieku obligātu dalību, ja aktu taisa kurlām, mēmām vai aklām personām, ir nesamērīgi apgrūtināošs. Zvērināts notārs pats par sevi ir liecinieks, kura kompetentā liecība piešķir dokumentam publisko ticamību un preventīvi nodrošina iesaistīto personu tiesību aizsardzību. Līdz ar to Likuma prasības par liecinieku obligātu dalību notariālajā procesā, ja aktu taisa kurlām, mēmām vai aklām personām, nesamērīgi ierobežo personas tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi. Saudzējošāks risinājums būtu tāds, kur zvērinātam notāram jāpieaicina tikai viens liecinieks, turklāt tiesiskā darījuma puses var atteikties no liecinieku pieaicināšanas (Igaunijas pieredze).

Padome atzīst, ka, ja personām ar invaliditāti pie notariāla akta taisīšanas piedalās liecinieki, tām ir lielākas izmaksas nekā gadījumos, kad notariālo aktu taisa personas bez invaliditātes, jo zvērināts notārs pārbauda liecinieka identitāti, tajā skaitā saņemot informāciju no valsts informācijas sistēmām, kas ir maksas pakalpojums.

Ņemot vērā iepriekš minēto, Padome secina, ka ir pamats pārvērtēt Notariāta likuma 94.panta atbilstību cilvēka pamattiesībām, savukārt Notariāta likuma 86.panta 1.punktu pēc būtības negrozīt.

Izvērtējot iepriekš minēto, var izdalīt četrus problēmjaudājumus:

a) Likumā lietotā terminoloģija, uz kuru kā aizskarošu ir norādījušas personu ar invaliditāti pārstāvošās nevalstiskās organizācijas;

---

⁵¹ Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.-28.nodaļa). K.Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011., 290.lpp.

⁵² Satversmes tiesas 2001.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr.2001-04-0103 4.1.punkts.

⁵³ Satversmes tiesas 2005.gada 26.janvāra sprieduma lietā Nr.2004-17-01 11.punkts.

b) Likuma 94.pants nesamērīgi ierobežo personu ar redzes, dzirdes un runas invaliditāti tiesības būt par pusi notariālajā aktā, ko norāda gan personu ar invaliditāti pārstāvošās nevalstiskās organizācijas, gan Padome.

c) Liegums personām ar dažāda veida traucējumiem būt par liecinieku notariālā aktā (Likuma 86.pants), ko par tiesisku uzskata Padome, bet par neatbilstošu ANO Konvencijai – personu ar invaliditāti pārstāvošās organizācijas.

d) Papildus finansiālais slogs, jo personām ar redzes, dzirdes un runas invaliditāti ir jāveic obligātais maksājums par katru no lieciniekiem, turklāt atsevišķos gadījumos notāri pieprasa samaksu arī par surdotulkiem, kas norāda uz nevienveidīgu praksi.

III. Personu ar invaliditāti tiesības būt par pusēm un lieciniekiem notariālajā aktā citu Eiropas valstu praksē

ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja (turpmāk – Komiteja)⁵⁴ 2010.gadā tika informēta par nepieciešamību nodrošināt personu ar invaliditāti tiesības notariāta sistēmā, kad Spānija iesniedza valsts ziņojumu saskaņā ar ANO Konvencijas 35.pantu. CERMI⁵⁵ alternatīvajā ziņojumā norādīja, ka saskaņā ar ANO Konvencijas 13.pantu “ir pamatotas bažas par notariāta sistēmas regulējumu, kas izslēdz personas ar garīga rakstura traucējumiem un personas, kuras ir “aklas, kurlas un mēmas” no tiesībām būt par lieciniekiem oficiālos dokumentos.”⁵⁶ Tomēr Komiteja nenorādīja Spānijai uz nepieciešamību veikt izmaiņas regulējumā.⁵⁷

Lai veiktu padziļinātu jautājuma izpēti, Tiesībsarga birojs vērsās pie starptautiskajiem sadarbības partneriem Eiropā ar lūgumu sniegt informāciju uz šādiem jautājumiem:

a) Vai Jūsu valstī personas ar visu veidu invaliditāti var būt par lieciniekiem notariālā aktā? Apstiprinājuma vai nolieguma gadījumā lūdzu norādīt konkrētas normas. Lūdzu norādīt, ja ir īpašas normas, kas attiecas uz personām ar redzes, dzirdes, runas, intelektuālajiem vai citiem traucējumiem.

b) Vai Jūsu valstī personas ar invaliditāti var būt par pusēm notariālā aktā? Apstiprinājuma vai nolieguma gadījumā lūdzu norādīt konkrētas normas. Lūdzu norādīt, ja ir īpašas normas, kas attiecas uz personām ar redzes, dzirdes, runas, intelektuālajiem vai citiem traucējumiem.

Tiesībsarga birojs saņēma informāciju no 23 valstīm, tai skaitā no 25 līdztiesību veicinošām institūcijām (skat. pielikumus Nr.1 - 3). Dānijas gadījumā atbildi sniedza Dānijas Tieslietu ministrija, kurai tiesībsarga informācijas lūgumu bija pārsūtījusi Dānijas vienlīdzību veicinošā institūcija. Ja no vienas valsts atbildi sniedza vairākas institūcijas, pielikumā informācija ir iekļauta kā no vienas valsts, atbilstoši papildinot tekstu, ja kāda institūcija sniedza plašāku informāciju nekā cita. Atbildes sniedza gan Eiropas Savienības sastāvā esošās valstis, gan valstis, kuras neietilpst Eiropas Savienībā. Ņemot vērā valodu skaitu un daudzveidību (Eiropas Savienībā vien ir 24 oficiālās valodas⁵⁸), pielikumos apkopotā informācija ir balstīta tikai uz atbildēm, ko sniedza katras konkrētās valsts līdztiesību veicinošā institūcija, neveicot papildus

⁵⁴ Izveidota saskaņā ar ANO Konvencijas 34.pantu, izskata ANO Konvencijas dalībvalstu ziņojumus par pasākumiem, kas veikti, lai ieviestu ANO Konvenciju, izskata alternatīvos ziņojumus, sniedz rekomendācijas dalībvalstīm un veic citas funkcijas saskaņā ar ANO Konvenciju.

⁵⁵ Spānijas Personu ar invaliditāti pārstāvju komiteja.

⁵⁶ Flynn, E. *Disabled Justice?: Access to Justice and the UN Convention on the rights of persons with disabilities*. United Kingdom: Ashgate Publishing Limited, 41.p.

⁵⁷ Turpat, 41.p.

⁵⁸ European Union. 24 official languages. Pieejams: <https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/official_languages_en.pdf>

salīdzinājumu ar konkrētās valsts normatīvā akta oriģinālu un tulkojumu. Atsevišķos gadījumos sniegtā informācija ir neoficiāls normu tulkojums angļu valodā, t.i., līdztiesību veicinošo institūciju veikts tulkojums, jo normu oficiālais tulkojums nav bijis pieejams.

Pielikumā Nr.1 "Citu Eiropas valstu prakse. Persona ar invaliditāti kā liecinieks notariālā aktā Eiropā. Persona ar invaliditāti kā puse notariālā aktā Eiropā" (turpmāk – pielikums Nr.1) ietvertā informācija ir angļu valodā, lai pēc iespējas saglabātu terminoloģiju un teikumu formātu tādu, kādu to ir sniegusi katra konkrētā valsts, jo atsevišķos gadījumos normas tika pārstāstītas, nevis citētas. Izņēmums ir Austrija, jo informācija tika sniegta gan angļu, gan vācu valodā. Teksts vācu valodā tika pārtulkots latviešu valodā, saglabājot terminoloģiju. Lai nodrošinātu informācijas pieejamību un pārskatāmību valsts valodā, informācija saīsinātā formā ir apkopota pielikumā Nr.2 "Persona ar invaliditāti kā liecinieks notariālajā aktā Eiropā" (turpmāk – pielikums Nr.2) un pielikumā Nr.3 "Persona ar invaliditāti kā puse notariālā aktā Eiropā" (turpmāk – pielikums Nr.3).

Tāpat ir jāņem vērā apstākļi, ka kādas valsts normatīvais regulējums var būt mainīts laika posmā no informācijas nosūtīšanas/ saņemšanas brīža līdz šī pētījuma publicēšanas brīdim.

Līdz ar to šī informācija ir uzskatāma par neoficiālu informācijas avotu, tomēr tā ilustrē situāciju citās valstīs.

Pētījuma pielikumā Nr.1 var secināt, ka atsevišķos gadījumos, raksturojot personas ar maņu traucējumiem, tiek lietota terminoloģija "akls, kurls, mēms" (piemēram, Malta, Bulgārija) vai "personas, kuras pietiekami neredz, nerunā vai nedzird" (piemēram, Igaunija). Raksturojot personas ar garīga rakstura traucējumiem arī atšķiras terminoloģijas lietojums, piemēram, "indivīdi, kuriem nav pilna rīcībspēja" (Čehija), "garīgi defekti" (Somija) utt.

Līdz ar to var secināt, ka, raksturojot personas ar invaliditāti notariālā aktā, Eiropas valstīs tiek lietota dažāda terminoloģija, gan tāda, kā Likumā, ko par aizskarošu ir atzinušas nevalstiskās organizācijas, gan mazāk aizskaroša terminoloģija. Tādējādi, pārskatot Latvijas normatīvo regulējumu, būtu nepieciešams ņemt vērā ANO Konvencijā norādīto terminoloģiju vai tās principus.

Pētījuma pielikumā Nr.2 ir ilustrēta situācija Eiropā attiecībā uz personu ar dažāda veida invaliditāti iespējām būt par liecinieku notariālā aktā. Šajā pielikumā ir norādīts uz gadījumiem, kuros personām ar invaliditāti tiek tieši normatīvajos aktos liegta iespēja piedalīties notariālā aktā lieciniekam. Minētais ir veikts, lai būtu vieglāk salīdzināt Eiropas un Latvijas situāciju.

Saskaņā ar pielikumu Nr.2 sešās Eiropas valstīs no 23 pastāv normatīvais regulējums, kas tieši liedz personām ar redzes, dzirdes, runas traucējumiem un personām ar garīga rakstura traucējumiem būt par lieciniekiem notariālajā aktā (tāpat kā Latvijā). No tām divās valstīs terminoloģija tieši nenorāda uz pilnu maņu zudumu, bet gan maņu nepietiekamību.

Trijās valstīs maņu un garīga rakstura traucējumi nav tieši nosaukti kā iespējamie ierobežojumi dalībai kā lieciniekiem vai arī normas ir pārāk vispārīgas. Divās valstīs liecinieku institūts netiek plaši izmantots. Vienā valstī nav notariāta institūts, bet juridisku dokumentu slēgšanas gadījumā personām ar garīga rakstura traucējumiem ir ierobežojums piedalīties kā lieciniekam.

Atsevišķās valstīs tiek lietota terminoloģija “fiziskie un garīgie traucējumi” vai šīs terminoloģijas analogija, kas, lai arī tieši nenorāda uz personu ar maņu traucējumiem tiesību ierobežošanu, tomēr vērš uzmanību, ka invaliditāte vai veselības traucējumi var būt par pamatu, lai liegtu personai ar invaliditāti piedalīties notariālā aktā kā lieciniekam.

17 valstis ir norādījušas uz ierobežojumiem personām ar garīga rakstura vai intelektuāliem traucējumiem vai personām ar ierobežotu rīcībspēju (var attiekties uz personām ar garīga rakstura traucējumiem) būt par liecinieku notariālajā aktā.

Līdz ar to var secināt:

a) Eiropā nav vienota regulējuma attiecībā uz personu ar maņu vai garīga rakstura traucējumiem iespējām būt par liecinieku notariālā aktā.

b) personām ar garīga rakstura traucējumiem ir vairāk liegts piedalīties notariālajā aktā kā lieciniekiem nekā personām ar maņu traucējumiem.

c) arī citām Eiropas valstīm būtu nepieciešams izvērtēt normatīvā regulējuma atbilstību ANO Konvencijai, lai nodrošinātu personām ar invaliditāti vienlīdzīgas iespējas.

Pētījuma pielikumā Nr.3 ir ilustrēta situācija Eiropā attiecībā uz personu ar dažāda veida invaliditāti iespējām būt par pusi notariālā aktā.

Saskaņā ar pielikumu Nr.3 neviena valsts nav norādījusi uz liegumu personām ar maņu traucējumiem piedalīties notariālā aktā kā pusei; 15 valstis ir norādījušas uz speciālu regulējumu personām ar runas/ dzirdes traucējumiem, un deviņas valstis ir norādījušas uz speciālu regulējumu personām ar redzes traucējumiem. Divas valstis ir norādījušas uz tiešu aizliegumu personām ar garīga rakstura traucējumiem būt par pusi notariālā aktā. Lielākoties valstis ir norādījušas uz rīcībspējas nepieciešamību, lai varētu notariālā aktā piedalīties kā puse. Astoņās valstīs personas ar maņu traucējumiem pieaicina lieciniekus, ja vēlas noslēgt notariālo aktu. Liecinieku skaits variē katrā konkrētā valstī un konkrētā gadījumā, tāpat ir atšķirīgi nosacījumi sadaļā par tiesībām vai pienākumu pieaicināt liecinieku. Tomēr vairumā valstu ir paredzēti

alternatīvie komunikāciju veidi un līdzekļi, ja personas ar maņu traucējumiem vēlas būt par pusi notariālā aktā, piemēram, personai ar maņu traucējumiem var būt surdotulks, palīgs; komunikācija ar notāru notiek rakstveidā, ja personai ir dzirdes traucējumi; ja ir persona ar redzes traucējumiem, tad notariālais akts tiek nolasīts skaļi utt. Tikai viena valsts (Ungārija) ir norādījusi uz komunikācijas veidu, ja persona ar redzes un dzirdes traucējumiem piedalās kā puse notariālā aktā.

Līdz ar to var secināt, ka:

a) personas ar maņu traucējumiem var brīvāk izmantot savas tiesības būt par pusi notariālā aktā, nekā par liecinieku notariālajā aktā.

b) lai arī personām ar garīga rakstura traucējumiem ir iespēja vienkāršāk būt par pusi notariālā aktā, nekā par liecinieku, rīcībspējas ierobežojumi ir galvenais kritērijs, kas varētu piešķirt/ atņemt personai tiesības būt par pusi.

c) samērā bieži ir paredzēta iespēja pieaicināt lieciniekus (dažos gadījumos, līdzīgi kā Latvijā, tie ir divi liecinieki). Atšķiras vienīgi nosacījums par personas tiesībām vai pienākumiem pieaicināt lieciniekus.

d) citu Eiropas valstu normatīvajos aktos biežāk ir ietverti nosacījumi par alternatīvajiem komunikāciju veidiem un līdzekļiem ar personām ar maņu traucējumiem, ja salīdzina ar personu ar invaliditāti tiesībām būt par lieciniekiem.

e) personas ar maņu traucējumiem var izmantot atbalsta personas, īstenojot savas tiesības būt par pusi.

f) personas ar garīga rakstura traucējumiem var izmantot atbalsta personas savu tiesību īstenošanā.

g) ja pielikumā Nr.2 apkopotajā informācijā bija norādīts uz terminoloģijas “fiziskie un garīgie traucējumi” izmantošanu, lai pamatotu personu ar invaliditāti tiesību ierobežojumus, tad pielikumā Nr.3 iekļautajā informācijā šāda terminoloģija netiek izmantota gandrīz nemaz, turklāt valstu normatīvajos aktos vairāk ir vērsta uzmanību uz to, kā personas ar maņu traucējumiem var īstenot savas tiesības.

h) vairums valstu nav norādījušas kā personas gan ar redzes, gan dzirdes grūtībām var realizēt savas tiesības būt par pusi.

Kopumā var izdarīt šādus secinājumus:

a) Eiropas valstu normatīvajā regulējumā tiek lietoti dažādi termini, lai apzīmētu personas ar īpašām vajadzībām. Atsevišķos gadījumos šie termini ir aizskaroši, citos – mazāk aizskaroši. Līdz ar to, veicot grozījumus Likumā, ir nepieciešams ņemt vērā ANO Konvencijā norādīto par principiem.

b) Tikai sešās valstīs no 23 pastāv regulējums, kas tieši liedz personām ar maņu traucējumiem būt par lieciniekiem notariālā aktā;

c) Nevienā no 23 valstīm personām ar maņu traucējumiem nav liegts būt par pusi notariālā aktā. Pārsvārā valstis vērš uzmanību uz alternatīvajiem komunikāciju veidiem, līdzekļiem un atbalsta personām, lai personas ar maņu traucējumiem var piedalīties kā puses notariālos aktos.

d) Procentuāli lielāks ir to valstu skaits, kas aizliedz vai uzliek ierobežojumus personām ar garīga rakstura traucējumiem piedalīties notariālā aktā kā pusei un kā lieciniekam.

e) Personām ar kustību traucējumiem nav liegts būt par pusi vai liecinieku nevienā no Eiropas valstīm, ja vien praksē termins “fiziskie traucējumi” netiek attiecināts arī uz personām ar kustību traucējumiem.

f) No konteksta var secināt, ka citas valstis neizšķir atšķirību starp personām ar garīga rakstura traucējumiem un personām ar intelektuāla rakstura traucējumiem. Tomēr minētais var būt saistīts arī ar konkrētās valsts vienlīdzību veicinošās institūcijas sniegto tulkojumu.

g) Ungārijā ir paredzēts alternatīvais komunikācijas veids personām, kurām ir gan redzes, gan dzirdes traucējumi.

IV. Personas ar invaliditāti tiesības būt par liecinieku notariālā aktā Latvijā

Likuma 86.pants noteic tās personu grupas, kuras nevar piedalīties notariālā aktā kā liecinieki. Likuma 86.panta sastāv no pieciem punktiem, sestais ir dzēsts. Tikai pirmais punkts piemin personas ar īpašām vajadzībām, tādēļ tas tiks analizēts detalizētāk:

“Par notariāla akta lieciniekiem nevar būt:

1) rakstīt un lasīt nepratēji, nepilngadīgie un tie, kas miesīgu vai garīgu trūkumu dēļ nespēj pareizi un pilnīgi saprast un apliecināt aktu, proti, personas ar garīga rakstura traucējumiem, kurlie, mēmie un aklie [...]”⁵⁹

Izvērtējot minēto ir iespējams izdarīt vairākus secinājumus:

a) Likumā lietotā terminoloģija – “akls, kurls, mēms” – norāda uz traucējumu formu, tādējādi definējot personu tikai saskaņā ar traucējumu. Šāds regulējums ir pretrunā ar ANO Konvencijas principiem.⁶⁰ ANO Konvencija ietver jaunus principus un konceptus, piemēram, izpratnes maiņu par personām ar invaliditāti, pārejot no medicīniskā modeļa uz cilvēktiesību modeli.⁶¹ Viens no veidiem, kā veicināt sabiedrības izpratnes maiņu par personām ar invaliditāti ir terminoloģijas maiņa. Terminoloģija, kas ir tikusi lietota attiecībā uz personām ar invaliditāti, bieži vien ir bijusi noteicošā, lai radītu negatīvus stereotipus par personām ar invaliditāti.⁶² Piemēram, termini “kropļs” vai “garīgi atpalicis” ir cilvēka cieņu aizskaroši.⁶³ ANO Konvencijā tiek lietots termins “personas ar invaliditāti”, lai uzsvērtu, ka invaliditāte nav personu raksturojošais elements.⁶⁴

b) Terminoloģija “akls, kurls, mēms” norāda uz personām ar maņu traucējumiem, tas ir, uz cilvēkiem, kuriem objektīvu iemeslu dēļ savstarpējā komunikācijā ar cilvēkiem bez maņu traucējumiem, ir jālieto alternatīvie komunikāciju veidi un līdzekļi atbilstoši ANO Konvencijai.

Otra personu ar īpašām vajadzībām grupa, kuras tiesības ir ierobežotas saskaņā ar Likuma 86.pantu, ir personas ar garīga rakstura traucējumiem. Turklāt ir svarīgi uzsvērt, ka Likums aizliedz būt par lieciniekiem personām ar garīga rakstura traucējumiem, bet nenorāda liegumu personām, kuru rīcībspēja ir ierobežota.

Līdz ar to, aizliegums attiecas tikai uz divām personu ar īpašām vajadzībām kategorijām – personām ar maņu traucējumiem un personām ar garīga rakstura traucējumiem.

⁵⁹ Notariāta likums. Pieņemts 01.06.1993., stājās spēkā 01.09.1993., 86.pants. Pieejams: <<https://likumi.lv/doc.php?id=59982>>

⁶⁰ United Nation Human rights office of the high commissioner. (2014) The Convention on the rights of persons with disabilities. Training guide. Professional Training series. No 19. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/CRPD_TrainingGuide_PTS19_EN%20Accessible.pdf>

⁶¹ United Nations. Convention on the Rights of People with Disability. Adopted on 13 December of 2006. Preamble (e). Pieejams: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/convtexte.htm>>

⁶² United Nations. Frequently asked questions. Pieejams: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/faqs.htm>>

⁶³ Turpat., Pieejams: <<http://www.un.org/esa/socdev/enable/faqs.htm>>

⁶⁴ United Nation Human rights office of the high commissioner. (2014) The Convention on the rights of persons with disabilities. Training guide. Professional Training series. No 19. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/CRPD_TrainingGuide_PTS19_EN%20Accessible.pdf>

c) Ņemot vērā, 2.punktā norādīto un to, ka neviens cits Likuma pants nenoteic ierobežojumus personām ar cita veida invaliditāti (piemēram, personas ar kustību traucējumiem, personas ar slēpto invaliditāti) dalībai notariālā aktā kā lieciniekam, Likuma 86.pants *prima facie*⁶⁵ noteic nevienlīdzīgu attieksmi starp personām ar maņu/ garīga rakstura traucējumiem un personām ar cita veida invaliditāti, lai būtu iespējas piedalīties notariālā aktā kā lieciniekam.

d) Likuma 86.panta pirmā punkta daļa “tie, kas miesīgu vai garīgu trūkumu dēļ nespēj pareizi un pilnīgi saprast un apliecināt aktu” automātiski norāda uz to, ka personas ar konkrētiem traucējumiem nevar saprast notariālo aktu vai notiekošo, nevis paredz iespēju, izmantot atbalsta personas un/ vai alternatīvos komunikāciju līdzekļus kā to noteic ANO Konvencija, lai nodrošinātu personām ar invaliditāti līdzvērtīgu attieksmi un iekļaušanos sabiedrībā.

e) Terminoloģija, kas skar personas ar maņu traucējumiem, norāda uz pilnīgu maņu zudumu, piemēram, akls ir “tāds, kam nav redzes spēju; neredzīgs,”⁶⁶ kurls ir “tāds, kam trūkst dzirdes vai tā ir ļoti pasliktinājusies (par cilvēkiem),”⁶⁷ mēms ir “tāds, kam nav artikulētas runas spējas vai arī tā ir ļoti vāja (par cilvēkiem)”.⁶⁸

f) 2013.gada 23.maijā Likuma 86.panta pirmajā punktā tika veikti grozījumi, aizstājot vārdus “garā slimie” ar vārdiem “personas ar garīga rakstura traucējumiem.”⁶⁹ Minētais tika veikts, lai samērotu terminoloģiju ar Civillikumā lietoto,⁷⁰ kas arī tika mainīta, jo tā bija pārāk aizskaroša personām ar garīga rakstura traucējumiem.⁷¹

Tādējādi jau iepriekš likumdevējs ir piekritis, ka Likumā ietvertā terminoloģija ir aizskaroša konkrētai personu ar invaliditāti grupai. Līdz ar to būtu nepieciešams veikt izmaiņas Likumā, lai aizstātu pašreizējo terminoloģiju “kurls, mēms vai akls” ar ANO Konvencijai atbilstošu, piemēram, personas ar redzes, personas ar dzirdes vai personas ar runas traucējumiem.

Ņemot vērā, ka šī pētījuma sākumā jau ir uzsvērtā nepieciešamība ievērot tiesiskās vienlīdzības principu un diskriminācijas aizlieguma principu, ko paredz Satversmes 91.pants un ANO Konvencijas 5.pants, tad turpmāk tekstā tas netiks padziļināti analizēts.

Tomēr ir nepieciešams izvērtēt normas leģitīmo mērķi, jo gan Tieslietu ministrija, gan Padome ir norādījusi, ka personu ar garīga rakstura traucējumiem un personu ar maņu

⁶⁵ *Pirmšķietami.*

⁶⁶ Latvijas Universitāte. Mākslīgā intelekta laboratorija. Tezaurs. Termins “akls”. Pieejams: <<http://tezaurs.lv/#/sv/akls>>

⁶⁷ Latvijas Universitāte. Mākslīgā intelekta laboratorija. Tezaurs. Termins “kurls”. Pieejams: <<http://tezaurs.lv/#/sv/kurls>>

⁶⁸ Latvijas Universitāte. Mākslīgā intelekta laboratorija. Tezaurs. Termins “mēms”. Pieejams: <<http://tezaurs.lv/#/sv/m%C4%93ms>>

⁶⁹ Likumprojekts “Grozījumi Notariāta likumā.” Pieņemts 23.05.2014, stājās spēkā 01.11.2013. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/257426-grozijumi-notariata-likuma>>

⁷⁰ Likumprojekta „Grozījumi Notariāta likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <<http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/37D16519E5357087C2257A52003235AE?OpenDocument>>

⁷¹ Likumprojekta „Grozījumi Civillikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Latvijas Republikas Ministru kabinets 15.11.2011, Nr.90/TA-2755 (2011). Pieejams: <<http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/F81AEAE4B081B277C225794A00253F71?OpenDocument>>

traucējumiem tiesību ierobežojumi ir minēto personu tiesību aizsardzība. Ja izvērtē normu vēsturisko attīstību, var secināt, ka kopš Likuma pieņemšanas dienas likumdevējs ir veicis tajā 14 grozījumus. Likuma 86.panta redakcija kopš 1993.gada ir grozīta divas reizes (2002. gada 24. oktobrī⁷² un 2013. gada 23. maijā),⁷³ 2013.gadā precizējot terminoloģiju, un vārdus “garīgi slimi” aizstājot ar vārdiem “personas ar garīga rakstura traucējumiem.” Tomēr līdz 2017.gada beigām nav veikti grozījumi, kas skar personu ar īpašām vajadzībām tiesības būt par lieciniekiem notariālā aktā, pēc būtības.

Latvijas Republikas Augstākā padome 1993. gada 1. jūnijā pieņēma likumu „Par Latvijas Republikas 1937. gada Notāru likuma spēka atjaunošanu un grozījumiem un papildinājumiem tajā” (spēkā esošs no 1993. gada 1. septembra), tādējādi atjaunojot oriģinālo 1937.gada Likumu, un atbilstoši pielāgojot atsevišķus elementus tā brīža situācijai,⁷⁴ tomēr normas, kuras skāra personas ar invaliditāti, netika mainītas. Piemēram, Saeima debatēja par Likumu 1993.gada 18.maijā⁷⁵ un 1993.gada 25.maijā,⁷⁶ pēc tam pieņemot Likumu 1993.gada 1.jūnijā.⁷⁷ Nevienā no Saeimas sēdēm netika diskutēts par Likumu personu ar invaliditāti jautājumu kontekstā.⁷⁸

Līdz ar to var secināt, ka 2017.gadā Latvijā ir spēkā esoša 1937.gada Likuma redakcija, kas regulē personu ar invaliditāti iesaisti notariālos darījumos. Oriģinālajam 1937.gada Likumam ir divi pavadošie dokumenti – Paskaidrojuma raksts, ko ir parakstījis Tieslietu ministrs H.Apsītis 1937.gada 6.decembrī, un Valsts kancelejas Kodifikācijas nodaļas viedoklis. Paskaidrojuma rakstā ir iekļauta informācija par nepieciešamību izveidot jaunu notariāta sistēmu, tomēr personas ar invaliditāti nav paskaidrojuma rakstā pieminētas vispār.⁷⁹ Savukārt Valsts kancelejas Kodifikācijas nodaļas viedoklī netiek pieminētas personu ar invaliditāti tiesības būt par liecinieku, vienīgi tiek norādīts precizēt sadaļu par personu ar invaliditāti tiesībām būt par pusi notariālā aktā.⁸⁰

Līdz ar to, vērtējot vēsturisko Likuma 86.panta attīstību, pieejamos avotos nav skaidri atrunāts leģitīmais mērķis personu ar maņu/ garīgajiem traucējumiem tiesību ierobežošanai.

⁷² Likums „Grozījumi Notariāta likumā”. Pieņemts 24.10.2002., stājās spēkā 01.01.2003. „Latvijas Vēstnesis”, 165 (2740), 13.11.2002. Pieejams: <<http://likumi.lv/ta/id/68312-grozijumi-notariata-likuma>>

⁷³ Likums „Grozījumi Notariāta likumā”. Pieņemts 23.05.2013, stājās spēkā 01.11.2013. „Latvijas Vēstnesis”, 112 (4918), 12.06.2013. Pieejams: <<http://likumi.lv/ta/id/257426-grozijumi-notariata-likuma>>

⁷⁴ Krūmiņa S. Katram laikam ir savs notariāts un notārs. Intervija G.Litvins. „Latvijas Notārs”. 2013. Pieejams: <http://notary.lv/site/docs/2013/12/12/Zurnals_Latvijas_notars-2013.pdf>

⁷⁵ Latvijas Republikas Augstākās padomes 1993.gada 18.maija sēdes stenogramma.<http://saeima.lv/steno/AP_steno/1993/st_930518v.htm>

⁷⁶ Latvijas Republikas Augstākās padomes 1993.gada 25.maija sēdes stenogramma.<http://saeima.lv/steno/AP_steno/1993/st_930525v.htm>

⁷⁷ Latvijas Republikas Augstākās padomes 1993.gada 1.jūnija sēdes stenogramma.<http://saeima.lv/steno/AP_steno/1993/st_930601.htm>

⁷⁸ Saeima 1996. gada 17. jūnijā pieņēma grozījumus likumā „Par Latvijas Republikas 1937. gada Notāru likuma spēka atjaunošanu un grozījumiem un papildinājumiem tajā” (spēkā no 01.07.1996), kura 1. pants noteica izteikt likuma nosaukumu šādā redakcijā „Notariāta likums.”

⁷⁹ Notariāta likums. Latvijas Republika. Paskaidrojuma raksts. 1937.gada 5.decembris. Valsts vēstures arhīvs.

⁸⁰ Latvijas Republikas Valsts kancelejas Kodifikācijas nodaļa. Viedoklis Nr.268, 23.11.1937. Valsts Vēstures arhīvs.

Autores ieskatā minētais ir izskaidrojums ar diviem aspektiem: notariāta sistēmas būtību un sabiedrības attieksmi pret personām ar invaliditāti kopumā. Personas ar invaliditāti vēsturiski nav tikušas uzskatītas par vienlīdzīgām ar personām bez invaliditātes. Piemēram, personas ar invaliditāti piedalījās tā sauktajos “ķēmu šovos” (freak shows) 19.gadsimta Eiropā un Amerikas Savienotajās valstīs; personas ar invaliditāti tika institucionalizētas, aizskartas, sterilizētas utt.⁸¹ Līdz ar to personas ar invaliditāti nekvalificējās kā pietiekami kompetentas personas, lai varētu līdzdarboties sabiedrības procesos, vēl jo vairāk tādos, kas ir saistīti ar juridiskām sekām. Ir nepieciešams uzsvērt, ka vēsturiski vienlīdzīga attieksme tika nodrošināta tikai tiem, kas tika uzskatīti par vienlīdzīgiem, un parasti sievietes, citas rases pārstāvji un personas ar invaliditāti bija atšķirīgi.⁸² Piemēram, Notariāta nolikums⁸³ paredzēja, ka sievietes var piedalīties kā liecinieces notariālā aktā tikai tādā gadījumā, ja vīrieši nebija pieejami; un tikai sievietes ar “nevainojamu uzvešanos” varēja būt par lieciniecēm.⁸⁴ Turklāt Notariāta nolikums paredzēja, ka par lieciniekiem aktā nevarēja būt akli, kurli, mēmi un garā slimi, jo pretējā gadījumā akts nebija spēkā.⁸⁵ Lai arī Likumā tik tieši nav noteikts, ka notariālā akta spēkā esamība ir atkarīga no liecinieku spējām, tomēr būtība ir saglabāta. Līdz ar to, var pat norādīt, ka Likumā ir iekļautas normas, kas ir bijušas spēkā pirms 1937.gada.

Lai arī personas ar invaliditāti ir lielākā minoritāte pasaulē (15% no pasaules iedzīvotājiem, ANO 2010.gads⁸⁶), tomēr ANO neparedzēja īpašu regulējumu personu ar invaliditāti tiesību aizsardzībai ANO pastāvēšanās pirmajās trīs dekādēs.⁸⁷

Tādēļ nav pārsteidzoši, ka starptautiskie partneri (Vācija un Itālija⁸⁸), kuri sniedza palīdzību Likuma atjaunošanā, nenorādīja uz nepieciešamību veikt izmaiņas normās, kas regulēja personu ar invaliditāti tiesības un pienākumus. Vēl jo vairāk Starptautiskās Latīņu notariāta savienības prezidents 1990.gados ir atzinis Likumu par “labāko starp visiem reformu valstu likumiem, jo izstrādes gaitā tika ņemtas vērā Eiropas Savienības un Eiropas Padomes rekomendācijas.”⁸⁹ Tāpat arī 2003.gadā starptautiskajā konferencē “Jurists Eiropas Savienībā”, kas norisinājās Rīgā, tika secināts, ka “Likums nav pretrunā ar Eiropas Kopienu tiesībām un Eiropas Savienības dalībvalstu nacionālo likumdošanu, [...]attiecībā uz Likumu un notariāta institūciju Latvijā

⁸¹ Braddock, D.L., Parists S.L. (2003) Social Policy Toward Intellectual Disabilities in the 19th and 20 th centuries. Human rights of Persons with intellectual disabilities. Ed. By S.S. Herr, L.O.Gostin, H.H.Koh. Oxford University Press, 99.p.

⁸² Fredman S. (2005) Disability Equality and the Existing Paradigm. Disability rights in Europe. Ed. Lawson A& Gooding C., Oxford and Portland, Oregon. 201.p

⁸³ *Spēkā esošs pirms Likuma pieņemšanas (1914.gads). Autores piezīme.*

⁸⁴ Jurkovska, O., cand.iur., rediģējis prof.dr.jur. V.Bukovskis. Notariāta nolikums. Tulkojums ar pārgrozījumiem, papildinājumiem, paskaidrojumiem un pielikumiem., 284.pants. Rīga: neoficiāls izdevums, 1933., 31.lpp

⁸⁵ Turpat., 87.pants., 31.lpp

⁸⁶ United Nations.Factsheet on Persons with Disabilities. Pieejams: <<http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=18>>

⁸⁷ Degener, T. (2003) Disability as a Subject of International Human Rights Law and Comparative Discrimination law. *The Human Rights of persons with intellectual disabilities*. S.S.Herr, L.O.Gostin, H.H.Koh. Oxford University Press. 155.p.

⁸⁸ Krūmiņa S. (2013) Katram laikam ir savs notariāts un notārs. Intervija G.Litvins. „Latvijas Notārs”. Pieejams: <http://notary.lv/site/docs/2013/12/12/Zurnals_Latvijas_notars-2013.pdf>

⁸⁹ Turpat., Pieejams: <http://notary.lv/site/docs/2013/12/12/Zurnals_Latvijas_notars-2013.pdf>

Eiropas Savienības institūcijas nav izvirzījušas nekādas prasības, kā arī nav ieteikušas izmaiņas šajā sfērā.”⁹⁰

Minētais nav noliedzams, tomēr tas ir jāvērtē vienlaikus ar personu ar invaliditāti tiesību attīstību, jo 2003.gadā tiesību zinātnieki norādīja, ka “personu ar invaliditāti tiesības kā tiesību atzars ir samērā jauns daudzās valstīs. Tādējādi zinātniskā literatūra par personu ar invaliditāti tiesībām vēl tikai turpina attīstīties.”⁹¹

Līdz ar to nav pārsteigums, ka 20.gs.beigās un 21.gs.sākumā īsti nenotika diskusijas par personu ar invaliditāti tiesībām kā lieciniekiem notariālā aktā. Minēto apliecina arī šī pētījuma pielikumos Nr.1-2 sniegtā informācija, jo arī citur Eiropā ir kritiski vērtējams normatīvais regulējums, kas skar personu ar invaliditāti tiesības vienlīdzīgi ar citiem piedalīties notariālā aktā kā lieciniekiem.

Kā otrs svarīgākais aspekts, ir jāņem vērā arī notariāta sistēmas koncepts, jo “pašlaik pasaulē dominē divas tiesību sistēmas: anglo-sakšu jeb paražu tiesību (common-law) un latīņu tipa jeb rakstīto tiesību (civiltiesību) sistēma, kuru ietvaros pastāv divi pilnīgi dažādas funkcijas veicoši notariāti.”⁹² Civilo tiesību sistēmā darbojas Latīņu tipa notariāts, pie kura pieder arī Latvija. Šim notariātam raksturīgas “preventīvās rūpes, kas vērstas uz sabiedriskā miera nodrošināšanu, uzticot notāriem apliecināšanas pilnvaras.”⁹³ Tātad notāra pienākums ir novērst starp pusēm strīdus nākotnē, kā arī aizsargāt puses no iespējamās krāpniecības.⁹⁴ Savukārt paražu tiesībās rakstveida pierādījumiem nav priekšroka, salīdzinot ar mutvārdu pierādījumiem.⁹⁵

Tādējādi nav pārsteidzoši, ka pašlaik liegums personām ar maņu/ garīga rakstura traucējumiem piedalīties notariālā aktā, kā lieciniekiem tiek uzskatīts par normu, nevis vērtēts kā diskriminācijas aizlieguma pārkāpums.

Tomēr ir svarīgi norādīt, ka tiesības piedalīties kā lieciniekam notariālā aktā netiek liegtas visām personām ar invaliditāti vai traucējumiem (piemēram, cilvēkiem riteņkrēslā). Līdz ar to ir jāvērtē detalizētāk traucējumu būtība, kas rada šķēršļus vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanai. Pašlaik liegums ir personām ar maņu traucējumiem, tātad cilvēkiem, kas nevar komunicēt ar notāru notāram pieņemamā un saprotamā formātā. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību ierobežojums var tikt skaidrots ar faktu, ka šī grupa vēsturiski ir bijusi visizstumtākā sabiedrības daļa, kura parasti ir tikusi segregēta no pārējās sabiedrības, turklāt kā iepriekš tika

⁹⁰ Orlovska S. (2003.gada 23.decembris). *Eiropas Savienības un Latvijas notariāts*. Rīga: “Jurista vārds.”, Nr.46 (304)

⁹¹ Degener T. Disability as a Subject of International Human Rights Law and Comparative Discrimination law. The Human Rights of persons with intellectual disabilities. S.S.Herr, L.O.Gostin, H.H.Koh. Oxford University Press. 2003., 161.p.

⁹² Latvijas Zvērinātu notāru padome. Latīņu tipa notariāts un starptautiskā latīņu notariāta savienība. Latvijas atjaunotā notariāta desmitgade. Pieejams: < http://notary.lv/site/docs/2007/10/16/Starptautiska_notaru_savieniba.pdf>

⁹³ Turpat., Pieejams: < http://notary.lv/site/docs/2007/10/16/Starptautiska_notaru_savieniba.pdf>

⁹⁴ Lediņa L. (2004.gada 24.februāris) „Latvijas notariāts kontinentālās Eiropas tiesību sistēmā.” „Jurista vārds.” Nr.7 (312)

⁹⁵ Latvijas Zvērinātu notāru padome. Latīņu tipa notariāts un starptautiskā latīņu notariāta savienība. Latvijas atjaunotā notariāta desmitgade. Pieejams: < http://notary.lv/site/docs/2007/10/16/Starptautiska_notaru_savieniba.pdf>

norādīts arī ANO ir atzinusi, ka vienlīdzīgu iespēju nodrošināšana personām ar garīga rakstura traucējumiem (ANO Konvencijas 12.pants) ir vislielākais izaicinājums.

Tādējādi, jo īpaši svarīgi ir izvērtēt, vai tiesību ierobežojumus personām ar maņu un garīga rakstura traucējumiem nav iespējams aizstāt ar citiem mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.

ANO Konvencija uzliek pienākumu valstij veikt nepieciešamos pasākumus, piemēram, izstrādāt atbilstošu normatīvo regulējumu, lai novērstu nevienlīdzību un diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu; apmācīt iesaistītās personas par personu ar invaliditāti tiesībām utt. Tāpat valstij ir pienākums nodrošināt pieejamību un novērst šķēršļus, kas kavētu personu ar invaliditāti iesaisti līdzdalību sabiedrības dzīvē.

Personu ar maņu traucējumiem līdzdalības nodrošināšana sabiedrībā notiek ar komunikācijas palīdzību jeb ANO Konvencijas izpratnē alternatīvajiem komunikāciju veidiem un līdzekļiem. ANO Konvencijas 2.pants noteic, ka “komunikācija ietver valodu, tekstu, Braila raksta, taustes komunikācijas, liela izmēra rakstu zīmju un pieejamu multivides līdzekļu izmantošanu, kā arī pastiprinošus un alternatīvus komunikācijas veidus, līdzekļus un formātus, kam izmanto rakstiskus palīglīdzekļus, audio palīglīdzekļus, vienkāršrunu, priekšā lasītāju, tostarp pieejamās informācijas un komunikācijas tehnoloģijas.”⁹⁶

Šie ir daži, bet ne visi no alternatīvās komunikācijas veidiem un līdzekļiem, jo komunikācijas veidi, tāpat kā vides pieejamības elementi nepārtraukti attīstās. Līdz ar to notāriem ir iespēja izmantot dažādus tehnoloģiskos risinājumus. Turklāt pašas personu ar invaliditāti pārstāvošās organizācijas bieži mēdz izdot dažādus informatīvos materiālus, kas dod ieskatu par veidiem, kā var komunicēt ar personām ar maņu traucējumiem.

Turklāt, vērtējot minēto no praktiskās puses, var norādīt, ka personas ar runas zudumu (vienīgi), var gan redzēt, gan dzirdēt visu procesu, iesaistīto pušu darbības un teikto, tādējādi ja vēlāk nepieciešams, personas ar runas traucējumiem par notikušo var liecināt rakstveida formātā. Līdz ar to nav pamata liegt personām ar runas traucējumiem piedalīties kā lieciniekiem notariāta procesā.

Dzirdes traucējumi ir dažādi – gan daļējs dzirdes zudums, gan pilnīgs dzirdes zudums. Tomēr persona ar dzirdes traucējumiem redz notiekošo un procesā ir iespējams izmantot surdotulka palīdzību, lai liecinieks zinātu sarunu saturu. Kā iepriekš bija norādījusi LNS personām ar dzirdes zudumu bieži vien nav draugi/ paziņas, kuras dzird, līdz ar to atrast lieciniekus, kas dzird, ir grūti. Tādējādi minēto var risināt, pieaicinot personu ar dzirdes

---

⁹⁶ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Pieņemta 13.12.2006., Stājās spēkā 31.03.2010., Parakstīta 18.07.2008., Pievienošanās 01.03.2010., Pieejams:<<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>>

traucējumiem kā liecinieku, kā arī surdotulku (alternatīvais komunikācijas veids/ līdzeklis; atbalsta persona).

Savukārt par personu ar redzes grūtībām tiesībām ir nepieciešama papildus diskusija, lai izvēlētos pareizākos alternatīvos komunikācijas veidus un līdzekļus, jo redzes grūtības var būt ļoti dažādas.

Tādējādi atrodot pareizos alternatīvās komunikācijas veidus un līdzekļus, ir iespējams nodrošināt personu ar maņu traucējumiem iesaisti gan sabiedrības procesos, gan juridiskajos procesos.

Personas ar garīga rakstura traucējumiem vēsturiski ir bijuši visizstumtākā sabiedrības daļa. Līdz ar to jebkura personu ar garīga rakstura traucējumiem līdzdalības palielināšana sabiedrībā, no sabiedrības puses tiek uztverta ļoti kritiski.⁹⁷

Civillikums ir viens no galvenajiem tiesisko attiecību regulējošajiem likumiem Latvijā. Tas vienlaikus noteic arī rīcībspējas principu. Rīcībspēju personām ar garīgiem traucējumiem bija iespējams pilnībā atņemt līdz 2012.gadam, kad tika veiktas nozīmīgas izmaiņas Civillikumā. Satversmes tiesa 2010.gada 27.decembra spriedumā lietā Nr.2010-38-01 noteica, ka “personas rīcībspēja nav ierobežojama vairāk, kā tas nepieciešams pašas personas tiesību aizsardzībai. Ierobežojums ir jānosaka tādā veidā un apjomā, kādā tas būtu vislabvēlīgākais un visvairāk vajadzīgs pašai personai. [...]Līdz ar to no Latvijas starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā izriet valsts pienākums paredzēt tādus rīcībspējas ierobežošanas mehānismus, kas ietver individuālu situācijas izvērtējumu un katrai konkrētajai situācijai piemērotākā ierobežojuma izvēli. Regulējums, kas neparedz nekādas robežsituācijas un nosaka vienīgi pilnīgu rīcībspējas atņemšanu, cilvēktiesību prasībām neatbilst.”⁹⁸

Civillikuma 1405.pants noteic, lai darījumam būtu tiesīgs spēks, ir vajadzīgs, lai tā dalībniekiem būtu tiesībspēja un rīcībspēja šā darījuma taisīšanai; pretējā gadījumā darījums nav spēkā. Minētais pants ir “papildināts ar rīcības spējas definīciju, kas nozīmē, ka tā ir personas spēja, patstāvīgi rīkojoties, iegūt un izmantot tiesības un uzņemt pienākumus. Īpaši noteikumi ir jāievēro personām ar rīcības spējas ierobežojumu, kas noteic, ka darījumi, ko taisījušas personas ar rīcības spējas ierobežojumu tiesas noteiktā rīcības ierobežojuma apjomā, nav spēkā. Persona ar rīcības spējas ierobežojumu garīga rakstura traucējumu dēļ būs rīcības spējīga un varēs noslēgt darījumu pati, ja tiesa nebūs rīcības spēju ierobežojusi tāda apjoma vai attiecīgā veida darījumam. [...] Turpmāk likumā ar jēdzienu „rīcības spējīga persona” būtu jāsaprot arī

⁹⁷ Latvijas Republikas tiesībsargs. Latvijas iedzīvotāju aptauja par personu ar invaliditāti tiesībām 2014.gads. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_iedzivotaju_aptauja_2014.pdf>

⁹⁸ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010.gada 27.decembra spriedums lietā Nr.2010-38-01. Pieejams: <<http://likumi.lv/doc.php?id=223658>>

pilngadīgas personas ar rīcības spējas ierobežojumu tādā apjomā, kā tiesa to nebūs ierobežojusi. Ir jāņem vērā likumā noteiktie izņēmuma gadījumi, kuros darījumu var noslēgt tikai, ja pati persona piedalās, piemēram, laulības līgumu, vai arī īpašie noteikumi, kur nepilngadīgie var rīkoties ar savu brīvo mantu. Trešajām personām, slēdzot darījumu, jāņem vērā, ka darījuma spēkā esamība ir atkarīga no personas rīcības spējas, t.i., jāņem vērā, vai tiesa personai nav ierobežojusi rīcības spēju. Rīcības spējas ierobežojuma apjoms būs noteikts tiesas sprieduma rezolutīvajā daļā, kas būs pieejams Iedzīvotāju reģistrā.”⁹⁹

Tādējādi saskaņā ar iepriekš minēto, personām ar ierobežotu rīcībaspēju ir jāspēj darboties tiktāl, ciktāl tās rīcībaspēja nav ierobežota. Ja personas rīcībaspēja ir ierobežota nekustamā īpašuma jomā, persona nevarētu liecināt tajās situācijās, kas ir saistītas ar nekustamo īpašumu. Savukārt personām ar garīga rakstura traucējumiem, kuru rīcībaspēja nav ierobežota, nav pamata liegt būt par lieciniekiem tajos procesos, kuros tas ir nepieciešams.

Lai arī Tieslietu ministrija ir norādījusi, ka Likumā nav nepieciešami grozījumi par personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām būt par liecinieku, jo minēto var secināt, interpretējot Civillikuma normas, autores ieskatā šāds regulējums būtu nepieciešams, jo bieži vien personu ar invaliditāti tiesības tiek nepamatoti ierobežotas, jo personas bez invaliditātes nav pietiekami informētas par veidiem, kā var komunicēt/ nodrošināt personu ar invaliditāti tiesības. Līdz ar to Likumā ir nepieciešamas papildu normas, kas palīdzētu notāriem nodrošināt visu cilvēku tiesības.

Līdz ar to, var secināt, ka:

- a) Likumā 86.pantā lietotā terminoloģija ir aizskaroša personām ar maņu traucējumiem.
- b) Likuma 86.pants ierobežo tikai personu ar maņu traucējumiem un personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības būt par liecinieku. Personas ar fiziskiem traucējumiem vai cita veida traucējumiem (tai skaitā intelektuālajiem traucējumiem) var piedalīties notariālā aktā kā liecinieki.
- c) Likuma 86.panta būtība ir senāka nekā 1937.gada Likuma redakcijā ietvertā. Ņemot vērā, ka šī norma ir gadsimtu veca un pašlaik ir spēkā ANO Konvencija, ir nepieciešams pārskatīt Likuma 86.panta pirmo punktu pēc būtības.
- d) Diskutējot par personu ar maņu traucējumiem/ garīga rakstura traucējumiem tiesībām notariālajā aktā, ir nepieciešams ņemt vērā divus aspektus:

⁹⁹ Likumprojekts „Grozījums Civillikumā.“ Ministru kabinets. 15.11.2011. Nr.90/TA-2755 (2011) Pieejams: <<http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/F81AEAE4B081B277C225794A00253F71?OpenDocument>>

- ✓ vienlīdzības principa ievērošanu starp personām ar maņu traucējumiem/ garīga rakstura traucējumiem un personām bez invaliditātes/ personām ar cita veida invaliditāti;
- ✓ notariāta būtība, kas paredz novērst strīdus nākotnē un aizsargāt puses no iespējamās krāpniecības.

e) Eiropā nav normatīvā regulējuma, kuru varētu izmantot kā paraugu, pielāgojot Latvijas normatīvo regulējumu, lai nodrošinātu personu ar invaliditāti tiesības būt par liecinieku notariālā aktā. Līdz ar to ir nepieciešamas vairāk un padziļinātākas diskusijas, iesaistot arī personas ar maņu/ garīga rakstura traucējumiem vai to pārstāvošās nevalstiskās organizācijas.

f) Normatīvajā regulējumā ir nepieciešams paredzēt ANO Konvencijā noteiktos alternatīvos komunikāciju līdzekļus un veidus, ko notāri var izmantot komunikācijā ar personām ar maņu traucējumiem. Piemēram, personām ar dzirdes traucējumiem ir vienkāršāk lūgt citas personas ar dzirdes traucējumiem būt par lieciniekiem notariālā aktā, jo bieži personām ar dzirdes zudumu draugu/ paziņu lokā nav dzirdīgu cilvēku. Savukārt komunikāciju ar notāru šādā gadījumā var nodrošināt, izmantojot surdotulku (vai vairākus) vai citas komunikāciju metodes.

g) Ir nepieciešams detalizētāks normatīvais regulējums par personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām, tai skaitā, nosakot, ka personas ar ierobežotu rīcībspēju var būt par lieciniekiem tiktāl, ciktāl personas rīcībspēja nav ierobežota. Vienlaikus ir nepieciešams paredzēt iespēju izmantot atbalsta personas.

V. Personu ar invaliditāti tiesības būt par pusi notariālā aktā Latvijā

Likuma 94.- 99.pants regulē personu ar dažādiem traucējumiem tiesības būt par pusi notariālā aktā. Likuma 94.pants noteic: “Taisot aktus, kuros piedalās kurli, mēmi vai akli, nepieciešama vismaz divu liecinieku klātbūtne. 90. panta¹⁰⁰ noteikumus šiem aktiem nevar piemērot.”¹⁰¹

Izvērtējot iepriekš minēto, ir nepieciešams norādīt vairākiem aspektiem:

a) minētajā pantā lietotā terminoloģija ir identiska Likuma 86.pantam. Tādējādi iepriekšējā nodaļā norādītais par terminoloģijas skaidrojumu atbilst arī Likuma 94.panta terminoloģijas skaidrojumam.

b) Likuma 94. pants attiecas tikai uz personām ar maņu traucējumiem. Personas ar kustību traucējumiem vai cita veida traucējumiem Likuma 94.pantā, kā arī citos pantos nav īpaši

¹⁰⁰ Notariāta likums. 90.pants “Ja notariālā akta dalībnieki negrib, lai pieaicinātie liecinieki zinātu akta saturu, un ir noklausījušies tā saturu, lieciniekiem klāt neesot, tad, parakstot aktu, tā dalībnieki paziņo lieciniekiem, ka viņi to noklausījušies.”
Pieejams: <<https://likumi.lv/doc.php?id=59982>>

¹⁰¹ Turpat., 94.pants. Pieņemts 01.06.1993, stājās spēkā 01.09.1993. Pieejams: <<https://likumi.lv/doc.php?id=59982>>

pieminētas. Līdz ar to personām ar kustību traucējumiem/ personām ar cita veida invaliditāti ir tādas pašas tiesības un pienākumi notariālā aktā kā personām bez invaliditātes. Savukārt Likuma 83.pants paredz pienākumu notāram pārbaudīt visu pušu rīcībspēju.¹⁰² Tomēr Likums neatrunā personas ar ierobežotu rīcībspēju tiesības piedalīties kā pusei notariālā aktā.

c) Likuma 94.panta pirmais teikums noteic minimālo liecinieku skaitu, kas ir nepieciešams personām ar maņu traucējumiem. Cilvēkiem bez invaliditātes un cilvēkiem ar cita veida invaliditāti nav noteikts minimālais liecinieku skaits, lai varētu būt par pusi notariālā aktā.

d) Likuma 94.panta pirmais teikums paredz pienākumu, nevis tiesības pieaicināt lieciniekus, ja personas ar maņu traucējumiem vēlas būt par pusi notariālā aktā. Personām bez invaliditātes vai personām ar cita veida invaliditāti ir tiesības izvēlēties vai neizvēlēties lieciniekus. Minētais noteic atšķirīgu attieksmi pret personām ar maņu traucējumiem un personām bez invaliditātes/ personām ar cita veida invaliditāti, kas nav pieļaujams Satversmes un ANO Konvencijas kontekstā.

Turklāt ir nepieciešams norādīt, ka par katru liecinieku ir nepieciešams maksāt.¹⁰³ Līdz ar to personām ar maņu traucējumiem ir papildu izdevumi, ja persona vēlas vērsties pie notāra. ES ir izvēlējusies citu attieksmi pret personām ar īpašām vajadzībām, piemēram, sniedzot atbalstu bez papildu samaksas, ja personai ir nepieciešami atbalsta pasākumi, pārvietojoties ar vilcienu¹⁰⁴ un lidmašīnu.¹⁰⁵

e) Likuma 94.panta otrais teikums uzliek papildus ierobežojumus, aizliedzot personām ar maņu traucējumiem izvēles iespējas, ja personas ar maņu traucējumiem nevēlas, ka liecinieki zinātu notariālā akta saturu. Personām bez invaliditātes/ personām ar cita veida invaliditāti ir tiesības izvēlēties ļaut/ neļaut lieciniekiem iepazīties ar notariālā akta saturu. Minētais noteic atšķirīgu attieksmi pret personām ar maņu traucējumiem un personām bez invaliditātes/ personām ar cita veida invaliditāti, kas nav pieļaujams Satversmes un ANO Konvencijas kontekstā.

f) Likuma 95.- 99.pants¹⁰⁶ noteic alternatīvos komunikāciju veidus un līdzekļus, ar kuru palīdzību notārs un personas ar dzirdes traucējumiem var komunicēt.

---

¹⁰² Turpat., 83.pants. Pieņemts 01.06.1993, stājās spēkā 01.09.1993. Pieejams: <<https://likumi.lv/doc.php?id=59982>>

¹⁰³ Ministru kabineta 2013.gada 3.septembra noteikumi Nr.737 "Noteikumi par zvērinātu notāru atbildības taksēm un to noteikšanas kārtību". Pieņemti 03.09.2013., stājā spēkā 01.01.2014., Publicēts "Latvijas Vēstnesis", 174 (4980), 06.09.2013., Pieejams: <<http://likumi.lv/doc.php?id=259604>>

¹⁰⁴ Regulation (EC) NO 1371/2007 of the European Parliament and the Council of 23 October 2007 on rail passengers' rights and obligations. Article 23, L315/14. Official Journal of the European Union. 03.12.2007. Pieejams: < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:315:0014:0041:en:PDF>>

¹⁰⁵ Regulation (EC) No 1107/2006 of the European Parliament and the Council of 5 July 2006 concerning the rights of disabled persons and persons with reduced mobility when travelling by air. 26.07.2006. Official Journal of the European Union L 204/1. Pieejams: < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:204:0001:0009:EN:PDF>>

¹⁰⁶ Notariāta likums.

95. Lasīt pratējam kurlajam pašam jāizlasa akts un jāpasaka, vai tas izteic viņa gribu. Tas jānorāda arī aktā.

96. Taisot aktu, rakstīt un lasīt nepratējam kurlajam līdztekus parastajiem lieciniekiem jāpieaicina vēl persona, kurai viņš uzticas un kura prot ar viņu izskaidroties. Šī persona var būt radniecībā vai svainībā ar kurlu, bet tai jāatbilst visām pārējām 86. panta prasībām.

Likums neparedz alternatīvos komunikāciju veidus un līdzekļus starp personām ar redzes un notāru, un starp personām ar redzes un dzirdes traucējumiem un notāru.

Savukārt ANO Konvencija uzliek par pienākumu valstij nodrošināt iespēju personām ar invaliditāti komunikācijā izmantot citus alternatīvos veidus un līdzekļus.

g) Iepriekš minētās normas rada iespaidu, ka personas ar maņu traucējumiem ir nespējīgas, turklāt tām tiek uzlikts papildus finansiālais un cilvēkresursu slogs, salīdzinot ar personām bez invaliditātes/ personām ar citiem invaliditātes veidiem.

h) Iepriekš minētais regulējums nenoteic kārtību, kādā personas ar intelektuāliem traucējumiem un personas gan ar redzes/ gan dzirdes grūtībām var īstenot savas tiesības notariālā aktā. Lai gan pēc būtības šīm personu grupām varētu piemērot jau esošās Likuma normas, tomēr autores ieskatā būtu nepieciešams īpašs regulējums par alternatīvās komunikācijas veidiem un līdzekļiem.

Šī pētījuma iepriekšējā sadaļā norādītais par Likuma normu vēsturisko attīstību, kas skar personas ar invaliditāti, un sabiedrības attieksmi pret personām ar invaliditāti ir attiecināms arī uz personu ar maņu traucējumiem tiesībām būt par pusi notariālā aktā. Likuma 94.- 99.pants nav ticis grozīts kopš Likuma atjaunošanas 1993.gadā. Kad Likums tika izstrādāts, Valsts kancelejas Kodifikācijas nodaļa bija sniegusi viedokli par Likuma 94.pantu, iesakot dzēst vārdu “zīmes”, jo “ir kurli cilvēki, kas var lietot zīmju valodu komunikācijā, un viņi var lasīt vārdus no lūpām.”¹⁰⁷ Līdz ar to, var secināt, ka likumdošanas procesā tika ņemti vērā alternatīvie komunikācijas veidi starp notāriem un personām ar dzirdes traucējumiem/ zudumu.

Tomēr, ja salīdzina Likuma normas ar Notariāta nolikuma normām, jāatzīst, ka tajās savā ziņā ir pārņemts Notariāla nolikuma regulējums, lai arī atsevišķos gadījumos Notariāta nolikuma normas bija mazāk diplomātiskas nekā Likuma normas. Notariāta nolikums paredzēja, ka “neatkarīgi no pušu vēlēšanās, liecinieku klātbūtne ir obligatoriska ne tikai pie akta nosacījumu paziņošanas, bet arī pie pašas tāda akta lasīšanas, kura sastādīšanā piedalās kurls, mēms, akls vai kurlmēms.”¹⁰⁸ Tātad Notariāta nolikums ne tikai paredzēja liecinieku dalības pienākumu, bet arī skaidri pateica, ka personu ar maņu/ garīga rakstura traucējumiem viedoklim un vēlmēm nav nozīmes, tādējādi ilustrējot personu ar invaliditāti tiesību neesamību. Tādējādi, lai arī Likuma 94.pantā minētais regulējums bija veidots mazāk skarbs, tomēr būtība tika saglabāta.

97. Zvērinātam notāram jāpārliciecinās, vai rakstīt un lasīt nepratējs kurlais saprot viņam rādāmās zīmes.

98. Rakstīt un lasīt pratējam mēmajam vai kurlmēmajam akts pašam jāizlasa un pašrocīgi jāuzraksta, ka viņš to lasījis un ka tas izteic viņa gribu.

99. Taisot aktu rakstīt un lasīt nepratējam mēmajam vai kurlmēmajam, līdztekus personai, kas prot ar viņu izskaidroties zīmēm, jāpieaicina vēl otra persona, kurai šīs zīmes ir saprotamas (tulks).

Šī persona var būt radniecībā vai svainībā ar mēmo vai kurlmēmo, bet tai jāatbilst visām pārējām 86. panta prasībām.

¹⁰⁷ Latvijas Republikas Valsts kancelejas Kodifikācijas nodaļa. Viedoklis Nr. 268, Novembris 23 1937. Valsts vēstures arhīvs.

¹⁰⁸ Jurkovska, O., cand.iur., rediģējis prof.dr.jur. V.Bukovskis. Notariāta nolikums. Tulkojums ar pārgrozījumiem, papildinājumiem, paskaidrojumiem un pielikumiem. 284.pants. Rīga: neoficiāls izdevums, 1933., 36.lpp

Vērojot vēsturisko attīstību, ir nepieciešams norādīt, lai arī personas ar maņu traucējumiem varēja piedalīties notariālā aktā kā puses, tomēr Civillikums noteica, ka “tiesiskie darījumi, kurus taisījuši kurli, mēmi, kurlmēmi un akli un tādi, kam ir citi miesīgi trūkumi, atzīstami par spēkā esošiem, kamēr nav pierādīts, ka šīm personām darījuma taisīšanas laikā nav bijis vajadzīgās sajēgas par tā mērķi un viņas nav varējušas noteikti izsacīt savu gribu.”¹⁰⁹

Līdz ar to, lai arī personām ar maņu traucējumiem tika piešķirtas tiesības, tomēr šo tiesību realizācijā tika uzlikti papildu ierobežojumi, kas netika uzlikti personām bez invaliditātes. Šādas normas nekādā veidā neveicināja personu ar invaliditāti tiesību attīstību, kā arī nenorādīja uz personām ar invaliditāti kā tiesību subjektiem, kā to pašlaik paredz ANO Konvencija.

Personu ar invaliditāti pārstāvošās nevalstiskās organizācijas un Padome ir vērsusi uzmanību uz Likuma 94.panta pārāk striktajiem noteikumiem personām ar maņu traucējumiem. Ņemot vērā šī pētījuma sadaļu par citu Eiropas valstu praksi, var secināt, ka nevienā valstī personām ar maņu traucējumiem nav ierobežojumu piedalīties notarālā aktā kā pusēm, atšķiras tikai prasības un atbilstība ANO Konvencijai. Turklāt vairums valstu ir pievērsušas uzmanību tieši alternatīvās komunikācijas veidiem un līdzekļiem, kas atrisinātu komunikācijas problēmas starp personu ar maņu traucējumu un notāru.

Padome ir norādījusi uz Igaunijas normatīvo regulējumu kā labās prakses piemēru, kas atvieglo personu ar maņu traucējumiem darbību kā pusēm notariālā aktā.

Autores ieskatā Igaunijas pieredzi ir nepieciešams detalizētāk izvērtēt, jo Igaunijai un Latvijai ir līdzīga attīstības vēsture, tāpat abas valstis pieder pie vienas tiesību sistēmas. Gan Latvija, gan Igaunija ir arī ES dalībvalsts, kas nozīmē, ka tiesību attīstība abās valstīs ir noritējusi līdzīgi. Vienlaikus gan Igaunijas, gan Latvija ir ANO Konvencijas dalībvalstis: Igaunija ratificēja ANO Konvenciju 2012.gadā,¹¹⁰ savukārt Latvija – 2010.gadā. Tāpat gan Igaunija, gan Latvija pieder Latīņu tipa notariāta sistēmai.¹¹¹

Igaunijas Notariāta likuma (turpmāk – Igaunijas likums) 4.sadaļa (pieci panti) paredz atsevišķus noteikumus personu ar invaliditāti dalībai notariālā procesā. Ceturtās sadaļas pirmais pants (23.pants) noteic nosacījumus personām ar maņu traucējumiem dalībai notariālā aktā kā pusēm, 4.sadaļas otrais pants (24.pants) noteic īpašus noteikumus personām ar dzirdes traucējumiem, 4.sadaļas trešais pants (25.pants) noteic īpašus noteikumus personām ar dzirdes un runas traucējumiem, 4.sadaļas ceturtais pants (26.pants) attiecas uz personām, kuras nemāk/

¹⁰⁹ Turpat., 284.pants., 36.lpp

¹¹⁰ European Union Agency for Fundamental rights. Pieejams: <<http://fra.europa.eu/en/node/4424>>

¹¹¹ International union of notaries. Pieejams: <<http://www.uinl.org/6/member-notariats-country>>

nevar rakstīt, 4.sadaļas piektais pants (27.pants) noteic tiesības/ ierobežojumus būt par lieciniekiem notariālā aktā.¹¹²

Konkrētajā gadījumā tiks analizēts Igaunijas likuma 23.pants¹¹³, kas noteic: “Ja puse, pēc pašas vai notāra novērojumiem, pietiekami nedzird, nerunā vai neredz, notārs pieaicina liecinieku, ja vien visas puses nenoraida nepieciešamību piesaistīt liecinieku.”¹¹⁴ Tātad Igaunijas likuma pants attiecas uz personām ar maņu traucējumiem. Tas ietver plašāku personu loku nekā Likums, jo Likuma pašreizējā redakcija attiecas tikai uz personām ar pilnu maņu zudumu, savukārt Igaunijas likums piemin personas ar nepietiekamu konkrēto maņu.

Papildus Igaunijas likums paredz tiesības, nevis pienākumu pieaicināt liecinieku. Turklāt persona ar maņu traucējumiem no liecinieka var atteikties. Autores ieskatā minētais atbilst ANO Konvencijai plašākā tvērumā nekā Likums, jo dod iespējas pašai personai izvēlēties, tātad uztver personu ar maņu traucējumiem kā tiesību subjektu. Igaunijas likumā ir paredzēta iespēja izvēlēties vienu liecinieku, kas nenoliedzami atvieglo organizatorisko pusi, dodoties pie notāra.

Igaunijas likuma 24.pants un 25.pants paredz notāra rīcību gadījumos, ja viena no pusēm ir persona ar dzirdes traucējumiem vai persona ar dzirdes un runas traucējumiem. Igaunijas likums, tāpat kā Likums neparedz alternatīvos komunikāciju veidus un līdzekļus, ja puse ir persona ar redzes traucējumiem.

Kā var redzēt pielikumā Nr.3, tad lielākoties valstis ir izvēlējušās noteikt papildus darbības, ja pusei ir dzirdes traucējumi. Ja puse ir persona ar redzes grūtībām, tad var secināt, ka notārs nolasa notariālo aktu, kas var būt kvalificējams kā alternatīvais komunikāciju līdzeklis, tomēr tas nav vienīgais, ņemot vērā tehnoloģiju attīstību.

Kā minēts pētījuma ievadā šobrīd Saeimā tiek skatīts Likumprojekts. Likumprojektā tiek norādīts uz darbībām un alternatīvajiem komunikāciju līdzekļiem, ja puse ir persona ar dzirdes zudumu vai dzirdes un runas zudumu. Tomēr autores ieskatā minētās normas nav pietiekami plašas, lai sniegtu notāriem skaidru risinājumu vai piedāvātu iespēju izmantot katrai konkrētai situācijai atbilstošus risinājumus (alternatīvos komunikāciju veidus). Ņemot vērā, ka personu ar invaliditāti tiesības ir specifiska joma, kurā ļoti liels uzsvars ir jāliek uz personu bez invaliditātes informēšanu par personu ar invaliditāti vajadzībām, ir nepieciešams iekļaut Likumprojektā

¹¹² Notarisation Act. Republic of Estonia. Pieņemts 14.11.2001., RT I 2001, 93, 564, Stājās spēkā 01.02.2002., 23.pants, Pieejams: < <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/523012015013/consolide/current> >

¹¹³ *Minētais tulkojums nav oficiāls.*

¹¹⁴ 23.pants: *If a party, according to him or her or according to the observations of a notary, does not hear, speak or see sufficiently, the notary shall involve a witness in the authentication, unless all parties waive the right to have a witness involved. The notary shall indicate such facts in the notarial instrument.* Notarisation Act. Republic of Estonia. Pieņemts 14.11.2001., RT I 2001, 93, 564, Stājās spēkā 01.02.2002., 23.pants. Pieejams: < [3.https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/523012015013/consolide/current](https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/523012015013/consolide/current) >

normas (vai informāciju anotācijā), kas sniegtu skaidrojumu notāriem par alternatīvajiem komunikāciju veidiem un līdzekļiem ar personām ar maņu traucējumiem.

Turklāt ir nepieciešams norādīt, ka:

a) Likumprojektā nav ietverts regulējums par personu ar redzes un dzirdes grūtībām iespējas realizēt savas tiesības būt pusei vai lieciniekam notariālos aktos.

b) Likumprojektā nav ietverts regulējums par personu ar intelektuālajiem traucējumiem tiesību īstenošanu notariālos aktos.

c) Likumprojektā nav ietverts regulējums par notāru rīcību gadījumā, ja puse ir persona ar ierobežotu rīcībspēju.

Pašlaik Likums uzliek par pienākumu notāram pārbaudīt ikvienas personas rīcībspēju.¹¹⁵ Likums neietver nosacījumus par personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesībām un pienākumiem. Līdz ar to Likuma 83.pants var tikt interpretēts, ka persona ar ierobežotu rīcībspēju var piedalīties kā puse notariālā aktā tādā apjomā, kādā tiesa nav ierobežojusi rīcībspēju, vai arī tikt interpretēts, paredzot, ka persona ar ierobežotu rīcībspēju vispār nevar piedalīties notariālā aktā kā puse.

Autore vērš uzmanību uz iepriekšējā nodaļā paustajiem argumentiem par nepieciešamību konkretizēt normas, kas skar personas ar ierobežotu rīcībspēju, lai stereotipu gadījumā netiktu skartas personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesības. Tādējādi būtu nepieciešams noteikt, ka personas ar ierobežotu rīcībspēju var būt par pusi tiktāl, cik to rīcībspēja nav ierobežota, turklāt ir iespējams paredzēt arī līdzīgu regulējumu kā Zviedrijā, kad atbalsta persona palīdz personai pieņemt lēmumu.

d) Ņemot vērā, ka vairākas personu ar invaliditāti pārstāvošās organizācijas, tai skaitā arī Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācija “Sustento”,¹¹⁶ ir norādījusi uz papildu finansiālo slogu, ja persona ar maņu traucējumiem vēlas noslēgt notariālo aktu, Likumprojektā vai tam pievienotajā anotācijā nav atrodams skaidrojums par šīs problēmas iespējamo risinājumu.

---

¹¹⁵ Notariāta likums. Spēkā no 01.09.1993. Publicēts “Latvijas Vēstnesis”, 48, 09.07.1993., 83.pants. Pieejams: <<http://likumi.lv/doc.php?id=59982>>

¹¹⁶ Likumprojekts “Grozījumi Notariāta likumā”. Izskatīšanā Saeimā uz otro lasījumu. Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas “Sustento” 2018.gada 4.janvāra vēstule. Pieejams: <<http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/061DA020B0A70CC7C225820F0049918F?OpenDocument>>

VI. Secinājumi

a) Likumā ietvertā terminoloģija ir aizskaroša personām ar maņu traucējumiem, un ir nepieciešams to pielāgot ANO Konvencijā ietvertajiem principiem un būtībai.

b) Pašlaik Likumā personu ar īpašām vajadzībām tiesības regulē normas, kuras ir gadsimtu senas, un tādējādi tās ir nepārprotami jāpārskata, lai samērotu Likuma normas ar ANO Konvenciju un Satversmi.

c) Likuma 86.panta ierobežo tikai personu ar maņu traucējumiem un personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības būt par liecinieku. Personas ar fiziskiem traucējumiem vai cita veida traucējumiem var piedalīties notariālā aktā kā liecinieki.

d) Likuma 94.pants regulē kārtību, kādā personas ar maņu traucējumiem var piedalīties notariālā aktā kā puses, uzliekot par pienākumu pieaicināt vismaz divus lieciniekus. Personām ar cita veida traucējumiem vai personām bez invaliditātes šāds pienākums nav noteikts, bet ir paredzētas tiesības izvēlēties liecinieku.

e) Izstrādājot normas par personu ar īpašām vajadzībām tiesībām notariālā aktā, ir jāņem vērā vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma principi, kā arī notariāta būtība, kas paredz novērst strīdus nākotnē un aizsargāt puses no iespējamās krāpniecības.

f) Ir nepieciešams ņemt vērā, ka personu ar invaliditāti tiesību aizsardzība nevar tikt veikta, ierobežojot vai atņemot tiesības. Tā vietā ir jānodrošina personu ar invaliditāti atbalsta pakalpojumi (atbalsta personas, vides pieejamība, alternatīvā komunikācija) saskaņā ar ANO Konvenciju.

g) Normatīvajam regulējumam ir jābūt pietiekami skaidram, lai notāriem būtu informācija par dažādiem alternatīvajiem komunikāciju veidiem un līdzekļiem, kurus var izmantot un pielāgot katra konkrētā indivīda vajadzībām. Likumprojekts (un tā anotācija) šādu informāciju nesniedz.

h) ANO Konvencija uzliek pienākumu valstij nodrošināt apmācības iesaistītajām personām par personu ar invaliditāti tiesībām. Tādējādi ir nepieciešams nodrošināt notāru apmācības par personu ar invaliditāti tiesībām, kā arī pieejamības un alternatīvās komunikācijas nodrošināšanas veidiem.

i) Likumprojektā nav skaidri noteiktas personu ar ierobežotu rīcībspēju, personu ar intelektuāliem traucējumiem un personu, kurām ir gan redzes, gan dzirdes traucējumi, tiesības būt par pusi un liecinieku notariālā aktā. Minētais trūkums var radīt problēmas praksē, kā arī radīt nepieciešamību veikt atkārtotus grozījumus Likumā.

j) Ir nepieciešams atrisināt jautājumu par finansējumu gadījumos, ja personai ar īpašām vajadzībām obligāti ir nepieciešama atbalsta persona.

Pielikumā:

1. Citu Eiropas valstu prakse. Persona ar invaliditāti kā liecinieks notariālā aktā Eiropā.
Persona ar invaliditāti kā puse notariālā aktā Eiropā uz 26 lpp (angļu valodā);
2. Persona ar invaliditāti kā liecinieks notariālajā aktā Eiropā uz 2 lpp;
3. Persona ar invaliditāti kā puse notariālā aktā Eiropā uz 2 lpp.

Citu Eiropas valstu prakse

1. Persona ar invaliditāti kā liecinieks notariālajā aktā Eiropā¹¹⁷

Nr.	Valsts	Norma
1	Polija	<p>Article 79 of the Civil Code: A person who cannot write but who can read may make a declaration of intent in writing either by setting his fingerprint in ink on the document and by the side of the fingerprint another person writes his first and last name and sets his signature, or by another person setting his signature instead of the person making the declaration and this signature being certified by the notary or mayor or president of the city (wójt), head of province (starosta) or Marshall of voivodship with a note that it was done on the request of a person who cannot write but who can read.</p>
2	Zviedrija	<p>As a general proposition the <u>Swedish legal system does not make use of the institution of "notaries"</u>. There are thus no legal requirements for, nor any significant practice, of "notarization" of document or deeds. For this reason <u>there exists no specific legislation regulating the witnessing, or making, of notarial deeds for persons with disabilities</u>.</p> <p>Concerning the broader question of who may act as a witness to legal acts there are – with the exception of rules on persons with "mental disturbance" (see immediately below) – no provisions limiting the legal competence of persons with disabilities in this regard.</p> <p>It should be noted, however, that pursuant to Chapter 10 section 3 of the Inheritance Code persons who due to a mental disturbance does not have the ability to comprehend the significance of the act of witnessing cannot with legal effect act as witnesses to a will.</p> <p>Similarly, pursuant to the act (1946:805) containing provisions on witnesses for certain legal acts, in such cases where there is a legal requirement for a legal act to be witnessed, persons who due to a mental disturbance does not have the ability to comprehend the significance of the act of witnessing cannot with legal effect act as witness.</p>
3	Malta	<p>Chapter 55 of the Laws of Malta, Notarial Profession and Notarial Archives Act, Article 27(2)(a) forbids certain persons with disabilities from being witnesses; "any person who is blind or deaf or dumb;"</p> <p>Furthermore there is a provision in the Civil Code that one has to have the metal capability of entering into a contract or managing his/her own affairs. This therefore, is targeted towards persons with cognitive or mental health problems.</p>

¹¹⁷ Pētījuma 3.nodaļā "Personu ar invaliditāti tiesības būt par pusēm un lieciniekiem notariālajā aktā citu Eiropas valstu praksē" ir iekļauts skaidrojums par nepieciešamību pielikumā Nr.1 iekļaut informāciju angļu valodā.

Nr.	Valsts	Norma
4	Islande	<p>The rules on notarial acts are set out in Act No. 86/1989. District commissioners serve as a notary public in their respective districts. <u>Notary acts do not, as a general rule, require witnessing</u>. Persons appointed as district commissioners must satisfy the conditions set out in Article 3 of Act No. 50/2014. These conditions include the “physical and mental health necessary to discharge his duties”.</p> <p>As regards witnessing in other cases, e.g. signatures to a contract or testament, people suffering from mental disorders or intellectual disabilities may be disqualified from acting as witnesses.</p>
5	Portugāle	<p>In accordance with article 68, paragraph 1, point a) and c) of Decree-Law No. 207/95, of August 14th, 1995 (Code of Notaries) with the amendments adopted, finally, by Decree-Law No. 125/2013, of August 30, cannot be witnesses those who have vision, hearing or speech disabilities.</p> <p>Also cannot be witness those who are not in possession of his or her full faculties and which therefore do not have the capacity to understand the legal act which they are practicing.</p> <p><u>The main rule is this: the notary is sovereign and can refuse the intervention as a witness of a person if the notary considers that person is not in a position to fully exercise its capacities.</u></p> <p>The intervention in a notarial deed of people with other disabilities, such as motor disabilities and dysfunction has no specific regulation.</p> <p>As said before, the vital element is that the witness is in full use of its capabilities.</p> <p>The supply of capacity, both for the practice of the notarial act as to act as a witness, is performed under the general law — Portuguese Civil Code, articles 152 and following.</p>
6	Spānija	<p>According to the Article 182 of the Decree of June 2, 1944 , which definitively approved the Rules of the organization and governance of the Notaries (1st. paragraph of the article 182 drafted by the seventh article of the RD 1276/2011 of September 16, about the regulation at the Convention on the Rights of Persons with Disabilities), people who do not have the discernment to know and to declare or to understand the act or contract that the public instrument relates to are unable or unfit to act as witnesses in the writing.</p>
7	Čehija	<p>Act on Notaries 358/1992 Coll. Section 66</p> <p>Individuals lacking the full capacity to enter into legal acts, blind people, deaf people or mute people and those lacking capacity to read or write are disqualified from being witnesses of identity and witnesses to act. Furthermore, persons in close relationship to participants, persons involved in the matter and employees of the notary public who draws the notarial deed are also disqualified from being these witnesses.</p>
8	Turcija	<p>No, according to the article 78 of notary law (Law no:1512, Official Gazette dated 05/02/1972 and No:14090) following may not act as a witnesses in a notarial transaction.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Minors 2. Wards due to a mental deficiency or mental illness

Nr.	Valsts	Norma
		<p>3. People who cannot be heard as a deponent according to the code of civil procedure</p> <p>4. Clerks and servants of notary</p> <p>According to the article 257 (b) of “Code of Civil Procedure” (Law no: 6100); people who have not the power of discernment in order to recognize the property and importance of the oath shall be heard without oath. Accordingly people who have not the power of discernment in order to recognize the property and importance of the oath due to a disability status would be evaluated within the scope this article and those people may not act as a witness.</p> <p>As it was stated above, article 78 (3) of the Notarial Law give reference to Code of Civil Procedure and there is a specific regulation for the disabled person who have not the power of discernment in the article 257(b) of Code of Civil Procedure.</p>
9	Somija	<p>Code of Inheritance (40/1965; amendments up to 1228/2001 included)</p> <p>Chapter 10 — Making and revoking a testament</p> <p>Section 1</p> <p>A testament shall be made in writing with two witnesses simultaneously present; after the testator has signed the testament or acknowledged his or her signature thereon, these shall attest the testament with their signatures. They are to be aware that the document is a testament, but it shall be in the discretion of the testator whether to inform them of the contents of the testament.</p> <p>Section 4</p> <p>(1) A testament shall not be attested by a person who is under fifteen years of age or who is unable to bear witness due to a mental defect, nor by the spouse or a direct ascendant or descendant or in-law of the testator, nor by the testator’s brother or sister or the spouse of such, nor by the testator’s adoptive parents or adopted children.</p> <p>(2) No one shall attest a disposition which benefits himself or herself or his or her spouse or a person who is related to him or her as stated in paragraph (1). A stipulation in a testament appointing a person as the executor shall not in itself prevent this person from attesting the testament.</p>
10	Slovākija	<p>The people with disabilities can act as witnesses to a notarial deed in the Slovak Republic unless they are excluded pursuant to relevant provisions of Act No. 323/1992 Coll. of the Notary Regulation¹¹⁸, as amended.</p> <p>The Notary Regulation stipulates that the minors, those who are due to their mental or physical condition unable to testify and those who are illiterate cannot act as a credible witnesses and witnesses of notarial deed in the Slovak Republic.</p>

¹¹⁸ Unfortunately, the Act No. 323/1992 Coll. of the Notary Regulation is solely available in Slovak, therefore, no English copies can be provided.

Nr.	Valsts	Norma
		1.1. The Slovak legislation does not include other specific or separate regulation of acting as a witness to a notarial deed for the mentioned categories of persons with disabilities.
11	Igaunija	<p>No. The Notarisation Act (section 27) provides that the following persons shall not be involved as witnesses:</p> <ul style="list-style-type: none"> • persons who are unable to hear, speak or see sufficiently; • persons who are unable to write; • persons with restricted active legal capacity. <p>According to the General Part of the Civil Code Act (section 8 subsection 2), active <u>legal capacity is restricted when a person is permanently unable to understand or direct his actions due to mental illness, mental disability or other mental disorder</u>. The restricted active legal capacity of an adult affects the validity of the transactions entered into by the person only to the extent in which they are unable to understand or direct their actions. If a guardian is appointed by a court to a person who due to mental illness, mental disability or other mental disorder is permanently unable to understand or direct their actions, the person is presumed to have restricted active legal capacity to the extent in which a guardian has been appointed to them. Here is important to emphasize that the court does not limit the active legal capacity of a person, but merely identifies the fact that the person has the restricted active legal capacity in certain extent.</p>
12	Austrija	Pursuant to the Austrian Law on the Notarial Profession (Notariatsordnung, 1871) persons with disabilities cannot be called as witnesses to a notarial deed or act independently to their full extent.
13	Bulgārija	<p>Code of Civil Procedure Incompatibility regarding witnesses, interpreters and translators Art. 584. The following persons may not be witnesses, interpreters and translators:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. the incapable persons; 2. those illiterate in Bulgarian language; 3. those, who are in any of the relations specified in Art. 575 with the persons under Art. 572 or with the notary public; the interpreter may be a relative of the person participating in the proceedings; 4. the persons, to whose benefit there is a provision in the act; 5. the blind, deaf and dumb; 6. the persons working in the notary's office and the employees in the office in charge of entries. <p>Parties to and participants in the notary procedure Art. 572. Parties to the notary procedure shall be the persons, on whose behalf the execution of the notary action is requested. Participants in the notary proceedings shall be the persons, whose personal statement is certified by the notary public. Challenge of the notary public Art. 575. (1) The notary public may not execute notary actions where a party to the notary proceedings or a participant in</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>them are the following: the notary public himself, his/her spouse or the person with whom he/she lives in a factual matrimonial cohabitation, his/her relatives by a direct ascending and descending line, those by lateral branch up to the fourth degree, by marriage up to the first degree, as well as the persons, to which the notary public is a trustee, guardian, adopted or adopter or a person from accepting family.</p> <p>(2) The prohibition of Para 1 shall be applied also in the cases, where the transaction or the document contains a provision to the benefit of any of the persons envisaged in Para 1.</p> <p>CODE OF CIVIL PROCEDURE Issuance of a notary act Art. 579. (1) The notary public shall read to the participating persons the contents of the act. If they approve it, the act shall be signed by them before the notary public, and if it has already been signed, they shall write their full name and confirm their signatures. (2) In case any of the participating persons cannot sign because of illiteracy or infirmity, Art. 189 shall be applied, and the act shall not be countersigned by witnesses. (3) When it is necessary to make any amendments, supplements or abbreviations in the act, an explicit note to that effect shall be made, that shall be signed as the act itself.</p> <p>A document issued by an illiterate or blind person Art. 189. (1) A private document, issued by an illiterate person, shall bear a print of his right thumb instead of signature and shall be signed by two witnesses. If the print of the right thumb cannot be put, in the document shall be stated the reason for this, as well as with which other finger the print is made. (2) A private document issued by a blind, but literate person, shall be signed by two witnesses.</p>
14	Vācija	<p>§ 26 of the German Notarisation Act regulates in section II that a person shall not be consulted as a witness in a notarial deed if he or she is mentally disordered or imbecile, if he or she is not able to hear, speak or see sufficiently or if he or she cannot write.</p> <p>There are no specific regulations in acting as the witness to a notarial deed for people with the listed disabilities.</p>
15	Lietuva	Yes, if they are not recognized to be incapable.
16	Slovēnija	<p>With regard to the notary deed, the Notary Act stipulates as follows: “Article 52 Persons of age who are literate and who have knowledge of the official language may be witnesses to the record. If the notary is not personally acquainted with a witness to the record, he shall establish his or her personal identity by the means provided for in paragraphs 2 and 3 of Article 39 of the present Law.”</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>“Article 53 The following persons may not act as witnesses to the record: 1. those who are released from duty of testifying by procedural laws; 2. those who are employed by the notary; 3. those who enjoy any right or benefit deriving from the legal act which is being made; 4. those who are related, under paragraph 1 of Article 22 of the present Law, to any participant of the legal act, to persons who enjoy any right or benefit deriving from the notarial note or to the notary who composes the document.”</p> <p>There is no separate/ specific regulation in acting as the witness to a notarial deed.</p>
17	Ungārija	<p>Pursuant to point c) Section 123 of Act XLI of 1991 on Civil law notaries a person may not be identification witness if he/she is not capable of attesting personal identity due to his/her physical or mental disability.</p> <p>Under point a) Section 125 of Act XLI of 1991 on Civil law notaries a person may not be transaction witness if he/she may not be identification witness (Section 123).</p> <p>Persons who are not capable of attesting personal identity due to their physical or mental disability may be neither identification nor transaction witnesses.</p> <p>Act XLI of 1991 on Civil law notaries Section 117 (4) In cases determined by this Act, the civil law notary shall involve auxiliaries for the preparation of the document. Transaction witnesses, identification witnesses and interpreters may be auxiliaries. The rules relating to the client shall apply to the identification of auxiliaries.</p> <p>Section 123 A person may not be identification witness if he/she a) has not reached 18 years of age, b) is involved in the case as party or beneficiary, c) is not capable of attesting personal identity due to his/her physical or mental disability.</p> <p>Section 125 A person may not be transaction witness if he/she: a) may not be identification witness (Section 123), b) is illiterate,</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>c) does not know the language in which the notarial deed is prepared, d) is a relative of the civil law notary.</p>
18	Serbija	<p>The Law on Notary Public (2011, changed in 2012, 13, 14 and 2015) has several provisions making requirements for one to be witness to notary public documents. Not any of those provisions is forbidding one from being a witness explicitly on the basis of his/her disability, <u>but</u> in practice the majority of persons with intellectual disabilities might not follow these requirements, nor the persons who due to other kind of disability could not sign the document. Many adult persons with intellectual and mental disability in Serbia are and are being deprived of their legal capacity in the legal procedure that should be reformed in the way that it is fully in the line with provisions of the CRPD.</p> <p>Unofficial translation of the law provisions: Art. 68 par. 6 of the law prescribes: If the party can not write or read, the notary public document is to be signed by two adults who are literate and have legal capacity and in front of whom the party should put its fingerprint.</p> <p>Par. 7 With their signature witnesses confirm that the fingerprint was put by certain party.</p> <p>Par. 8 Witnesses to a sign and witnesses to identity shall only be persons meeting the requirements prescribed by this law. (Par. 6)</p>
19	Gruzija	<p>According to Georgian Legislation witness must be of the legal age and legally capable person. Witness has to know how to read and write. Witness shouldn't be legally incapable or have limited capacity and shouldn't receive direct and/or indirect benefits from notary action.</p> <p>Order of the Minister of Justice #71, 31.03.2010 about adoption of instructions for "Performance of Notary Actions"</p> <p>Article 26, Witnesses: 1. Witness must be of legal age and legally capable person. 2. Witness shouldn't have limited legal capacity and shouldn't receive direct and/or indirect benefits from notary actions.</p> <p>Article 29, Rule of signing notary deed: 1. Every participant (parties, witness, translator, and specialist) of notary action should sign the notary deed at end of the text in Notaries attendance.</p>

Nr.	Valsts	Norma
		2. If person because of illness or physical disability can't sign the deed, but can read it, he/she can request for document to be signed by other person in his/her stead. This person also must be attending notary action.
20	Francija	Even though there are no specific written rules, restrictions regarding the making of a deed (see 2.2 below) may imply restrictions regarding the right to act as a witness.
21	Beļģija	Every person with a disability can be witness to a notarial deed, unless one has been stripped of his or her legal capacity. A blind person has to provide an independent witness to assist the person when signing a notarial deed and observe that the interests of the persons are taken into account. There is no separate/ specific regulation in acting as the witness to a notarial deed.
22	Rumānija	People with disabilities cannot be witnesses in preparing an affidavit under certain conditions, as follows: Art. 96 of Law no. 36/1995 on notaries public and notarial activities, republished, provides: (3) No person may be a witness assistant who due to a mental or physical disabilities is not fit. Proof of deficiency is the medical certificate.
23	Dānija	The rules regarding notarial deeds are set out in § 11 of the Danish Administration of Justice Act and in ministerial order no. 1555 of 18 December 2007. In Denmark, there are no witnesses to a notarial deed.

2. Persona ar invaliditāti kā puse notariālā aktā Eiropā

Nr.	Valsts	Norma
1	Polija	There are no specific norms, but there is no regulation that prohibits making a notarial deed by people with disabilities.
2	Zviedrija	Swedish law does not contain any specific provisions regulating the capacity of persons with disabilities (or, indeed, any person) to make a notarial deed. Reference may instead be made to the generally applicable Swedish legal rules on legal capacity to act. Pursuant to Swedish law, all natural persons have legal capacity, i.e. ability to be bearers of rights and obligations. Under certain circumstances, however, the legal capacity to undertake a legal act may be limited. While declarations of incapacity no longer exist as a legal institution in Sweden, Swedish law recognizes two forms of assisted decision-making: deputyship and administrators . While a person to which a deputy has been appointed retains his or her legal capacity to act, an individual for whom an administrator has been appointed can no longer act legally in matters that fall under the administratorship.

Nr.	Valsts	Norma
		<p>Pursuant to Chapter 11 section 7 of the Parental Code an administrator may be appointed in the case of individuals who due to illness, mental disturbance, debilitated health or similar condition are not in a fit state to care for themselves or their property. An administrator may not be appointed if it is deemed sufficient that the individual is assisted by a deputy or in some other less intrusive manner. An administratorship may be restricted to only certain tasks or to a certain share of property.</p>
3	Malta	<p>By notarial deed, we are assuming a deed made before a public notary, therefore a public deed. This can be a public will or a contract of sale, donation, rent, etc.</p> <p>The only limitation placed on testators is of a mental/cognitive nature, therefore, persons having sensorial or mobility disabilities are not precluded from making a will.</p> <p>The following is Article 597 of the Civil Code which specifies who is not capable of making wills;</p> <p>“597. The following persons are incapable of making wills:</p> <p>(a) those who have not completed the sixteenth year of their age;</p> <p>(b) those, who, even if not interdicted, are not capable of understanding and volition, or who, because of some defect or injury, are incapable even through interpreters of expressing their will:</p> <p>Provided that a will can only be made through an interpreter if it is a public will and the notary receiving the will is satisfied after giving an oath to the interpreter that such interpreter can interpret the wishes of the testator correctly;</p> <p>(c) those who are interdicted on the ground of insanity or of mental disorder;</p> <p>(d) those who, not being interdicted, are persons with a mental disorder or other condition, which renders them incapable of managing their own affairs at the time of the will;</p> <p>(e) those who are interdicted on the ground of prodigality unless they have been authorized to dispose of their property by the court which had ordered their interdiction:</p> <p>Provided that a person interdicted on the ground of prodigality may, even without the authority of the court, revoke any will made by him prior to his interdiction.”</p> <p>Notarial Profession and Notarial Archives Act, Article 37 contains the provisions applicable to deaf persons who wish to make a will or enter public deed with another party;</p> <p>Art 25 of the same act postulates that “The notary alone is competent to ascertain the will of the appearers and to inquire, after reading over and explaining the act to them, whether it is in accordance with their will.” Therefore, all that matters is that the will of the person is contained in th will and not whether he/she has a disability.</p> <p>Regarding Deaf people;</p> <p>37. (1) Where any of the appearers is totally deaf, such appearer shall read the act, and a mention of the fact shall be recorded therein.</p> <p>(2) If such appearer is illiterate use shall be made of the services of an interpreter to be appointed by the Civil Court</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>(Voluntary Jurisdiction Section), possibly from among the persons accustomed to communicate with him, and who can make himself understood by signs and gestures. The interpreter shall be present at the execution of the deed, saving as regards wills, the provisions of article 669 of the Civil Code.</p> <p>(3) Such interpreter must possess the qualifications required for a witness and shall take the oath as provided in article 36(3), and a mention of the taking of such oath shall be recorded in the act.</p> <p>(4) Such interpreter may be chosen from among the parents or relatives of the deaf person, but shall not, at the same time, act as a witness or as one of the attestors.</p> <p>(5) The interpreter shall sign the act as provided in article 28(1)(k) and (l).</p>
4	Islande	See above
5	Portugāle	<p>Depending on the disability, a disable person can perform a notarial deed. The only limit for the practice of notarial deed is the capacity to understand it. A person with any form of disability, as long as that disability doesn't affect the capacity to understand the act, intervenes in the realization of a notarial deed the same way that any other person. People with mental disabilities must be represented by a tutor (articles 138 and following of the Portuguese Civil Code).</p> <p>Article 51 no. 1 and 2 of Law-Decree 207/95, of August 14th of 1995 (Notary Code): this norm regulates deeds involving persons who can't or don't know how to sign and who can't use their finger to do their fingerprint because of illness or physical impairment. Article 66 no. 1 of Law-Decree 207/95, of August 14th of 1995 (Notary Code): norm that regulates deeds involving deaf and mute persons.</p> <p>2.1. Yes, there are:</p> <ul style="list-style-type: none"> -deaf persons may designate someone else to read the documents and explain its contents to them -mute persons that can read must declare by writing that they understood the content of the documents. If they cannot read they have to try to explain this to the notary or use an interpreter to do so -those that can't or don't know how to sign must do it with their fingerprint, but if they cannot do this due to illness or physical impairment, it must be stated in the documents. In these cases the fingerprint may also be substituted by two witnesses, except in public wills, in legal instruments to open closed international wills and in revocation deeds of wills. <p>2.2.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ people with hearing disability; Article 66 no. 1 of Law-Decree 207/95, of August 14th of 1995 (Notary Code): deaf persons may designate someone else to read the documents and explain its contents to them ○ people with speech disorder; Article 66 no. 2 of Law-Decree 207/95, of August 14th of 1995 (Notary Code): mute persons that can read must declare by writing that they understood the content of the documents. If they cannot read they have to try to explain this to the notary or use an interpreter to do so ○ people with intellectual disability; Article 68 no. 1 a) of Law-Decree 207/95, of August 14th of 1995 (Notary Code):

Nr.	Valsts	Norma
6	Spānija	<p>persons with an intellectual disability cannot be witnesses, interpreters, experts, translators, trustees, nor readers</p> <p>The Article 156.8 of the Decree of June 2, 1944, approves definitively the regulations of the organization and the set of rules of the Notaries. It establishes that the appearance of every writing had to indicate the claim that the grantors, according to the notary. They have the legal or civil capacity to award the contract or act that the writing refers to, in the established way in this Regulation and, where appropriate, the express sufficiency judgment of the representation faculties.</p> <p>Furthermore, the article 164 of the same regulation states that the intervention of the grantors must be expressed by saying if they do it on their own name or on behalf another person, identifying, in this case, the data of the document from which emerges the representation. There is an exception, when emanate law, in this case it will have to be expressed, not being necessary the justifications if it appears well-known by the authorizing person.</p> <p>According the article 663.2° of the Royal Decree of July 24, 1889, edition of the text of the Civil Code, people who regularly or accidentally are not in their right mind are unable to test.</p> <p>2.1. To let a disabled person make a notarial deed, he will have to do so with representation (according to the rules indicated in the previous section)</p> <p>Regarding the open will, as provided in the article 697 of the Civil Code, to let it be valid, at the event there must be present two witnesses when the grantor is blind, or cannot read or do not know how to read.</p>
7	Čehija	<p>Act on Notaries 358/1992 Coll. Section 65</p> <p>(1) If an individual participating in a legal act lacks the capacity to read or write, a notary public may draw a notarial deed with two witnesses present to the act. These witnesses must be present during the participant's manifestation of the contents of the notarial deed, during the reading of the notarial deed and during its approval by the participant in whose interest they have been present.</p> <p>(2) The procedure stipulated in subsection 1 does not apply if the concerned participant is able to acquaint himself/herself with the contents of the legal act by means of devices or special aids and is able to sign manually.</p> <p>(3) If a blind person or person with a sensory disability that cannot read or write procure a testament or a codicil in the form of notarial deed, notary public proceed in accordance with the Civil Code.</p> <p>Section 67</p> <p>(1) If a participant is deaf or mute but is able to read and write, he/she must read the notarial deed and add a note below with his own hand stating that he/she has read the deed and that he/she approves it.</p> <p>(2) If a participant is unable to read or write, a fiduciary must be appointed along with the witnesses to the act who is able to communicate with the participant. Through the fiduciary the notary public ascertains whether or not the participant approves the deed.</p> <p>(3) The procedure stipulated in subsection 2 is not necessary if the participant concerned is able to acquaint himself/herself with the contents of the legal act by</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>means of devices or special aids and is able to sign manually. (4) Section 66 applies similarly to the capacity of the fiduciary; however, a person in close relationship to the participant may also be a fiduciary.</p> <p>Civil Code 89/2012 Coll. Section 1535 (1) If the testator is blind, he/she will demonstrate his/her last will before the three simultaneously present witnesses in a document, which must be read aloud by a witness who did not take the document in writing. The testator confirms before the witnesses that the document contains his/her last will. (2) If the testator is the person with sensory disability and is unable to read or write, he/she will demonstrate his/her last will before the three simultaneously present witnesses in a document, whose content must be interpreted in a special way of communication that the testator chooses by a witness who did not take a document in writing; all witnesses must know the way of communication in which the document is interpreted. The testator confirms by the chosen way of communication before the witnesses that the document contains his/her last will. 2.1. When the person lacks the capacity to read or write, the two witnesses are needed. In some cases (deaf or mute person without reading or writing skills) the fiduciary is needed as well. The witnesses are not needed when the person is able to read or write by using his/her special aid devices and when he/she is able to sign the notarial deed manually. In case of a last will the blind person or the person with sensory disability who is unable to read or write must have three witnesses. 2.2. In general there are specific provisions when the person is not able to read or write [sec. 65(1) and 65(2) Act on Notaries]. There is also a specific provision [sec. 65(3) Act on Notaries] concerning the blind people and people with sensory disability (e.g. hearing) that results in lack of reading or writing skills. The procedure then follows the provision of the Civil Code (sec. 1535).</p>
8	Turcija	<p>Yes, it was clarified how the process will be implemented in case the relevant person has vision disability, hearing disability and speech disorder as well as he is not able make a hand mark in lieu of signature, in the 73rd and 75th articles of Notary Law.</p> <p>According to the article 73 of Notary Law: If notary realizes that relevant person has vision disability, hearing disability or speech disorder, transaction shall be conducted in the presence of 2 witnesses <u>depending upon the request of disabled person</u>. If the relevant person has hearing disability or speech order as well as there is no opportunity to communicate in writing, transaction shall be conducted in the presence of 2 witnesses and certified interpreter.</p> <p>According to the article 75 of Notary Law: In case of relevant person, witness, interpreter and legal expert are not able to sign and they are not able to make a hand mark in lieu of signature, imprint shall be used if any, thumbprint of the abovementioned one's left hand thumb shall be put if not, thumbprint of other fingers shall be put if none of those are possible.</p>
9	Somija	Chapter 9 — Testamentary capacity and right to receive under testament

Nr.	Valsts	Norma
		<p>Section 1 (458/1976) A person who has reached the age of eighteen years may dispose of his or her property by testament. A testament may also be made by a younger person, if he or she is or has been married, and by a person who is has reached the age of fifteen years also in other cases with regard to property that he or she is self entitled to administer.</p> <p>Chapter 13 — Invalidity of a testament Section 1 A testament may be contested and declared to be invalid: (1) if, under chapter 9, section 1, the testator lacked testamentary capacity; (2) if the testament was not made in the form prescribed by law; (3) if a mental illness, debility or other mental defect of the testator had influenced the making of the testament; or (4) if the testator was coerced into making the testament or induced to it through abuse of the testator’s lack of understanding, lack of willpower or position of dependence, or deceitfully misled into making the testament, or if the testator had in other respects erred in a manner that had decisively influenced his or her wishes.</p> <p>Section 2 If the provisions in chapter 10, section 4(2), were not followed with regard to a disposition contained in a testament, the testament shall be invalid in this respect.</p>
10	Slovākija	<p>In accordance with the Notary Regulation, the people with disabilities can make a notarial deed in the Slovak Republic, if they are capable to enter into legal acts. A part of a notary deed needs to encompass indeed official statements of legal capacity of all parties thereto.</p> <p>2.1. The following requirements for people with disabilities to make a notarial deed are enshrined in the provisions of the Act No. 323/1992 Coll. of the Notary Regulation.</p> <p>If an illiterate person makes a notarial deed, the notary shall include two witnesses to a notarial deed (witnesses). These persons need to be present while the illiterate person expresses his or her own will about the content of the notarial deed, moreover they need to be present when the deed is approved by the person in whose interest they have been included as witnesses. The detail description of all of these circumstances needs to be reflected in the present notarial deed.</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>If a deaf-mute but literate person makes a notarial deed, he/she needs to read and sign the notarial deed by himself or herself. He/she signs the notarial deed in order to confirm that he/she has read it.</p> <p>If a person is unable to read or write, his or her trustee who is able to communicate with his or her, needs to be included in the process of making a notarial deed. The trustee accompanies the witnesses in this process. Moreover, he/she facilitates communication between the person making notarial deed and the notary. The trustee informs the notary about the disabled person's consent with the notarial deed itself and his or her approval.</p> <p>The trustee needs to be capable to enter into legal acts and he/she can be the disabled person's close contact.</p> <p>If it is necessary to include any witnesses in the process of making a notarial deed, the deed itself needs to enclose witnesses' statements confirming their participation in the process of expressing the disabled person's will, creating and reading the content of the notarial deed and approving thereto.</p> <p>Furthermore, the notarial deed shall explicitly enclose the trustee's statement that the person with disabilities was made aware of the notarial deed and he/she approved it consequently.</p> <p>The introduction of the notarial deed shall explicitly encompass and explain the reason for including the witnesses or the trustee as the parties to a notarial deed.</p>
11	Igaunija	<p>People with disabilities can make a notarial deed.</p> <p>However, persons with intellectual disability whose active legal capacity has been restricted due to mental illness, disability or disorder (please also see the answer to question no 1), cannot make a notarial deed without their guardian who is their legal representative.</p> <p>As a rule, their guardian has to represent them in all kind of transactions, not only in the notarial deed (<u>General Part of the Civil Code Act</u>, sections 10 and 11, legal provisions copied at the end of the questionnaire). In order to guarantee that the guardian acts in the best interest of the person who has restricted active legal capacity, the prior consent of the court is needed for several notarial deeds, e.g. for the notarial deeds that regard the immovable property of the person who has restricted active legal capacity. The list of these transaction is given in the <u>Family Law Act</u> (sections 187-190, legal provisions copied at the end of the questionnaire).</p> <p>2.1. Yes, there is a specific regulation in the <u>Notarisation Act</u> for people with vision and hearing disability, also for people with speech and writing disorder.</p> <p>In addition, there is a regulation that requires the notary to check carefully if all of the participants in the notarial deed have full active legal capacity. If the active legal capacity has been restricted and the guardian is appointed, then the notary has to</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>act according to the <u>General Part of The Civil Code Act</u> (transactions regarding people with restricted active legal capacity) and the <u>Family Law Act</u> (transactions that need the prior consent of the court).</p> <p>2.2. Yes. <u>Notarisation Act</u> (sections 23 to 26) provides as follows:</p> <p>§ 23. Deaf, dumb or blind party (1) If a party, according to him or her or according to the observations of a notary, does not hear, speak or see sufficiently, the notary shall involve a witness in the authentication, unless all parties waive the right to have a witness involved. The notary shall indicate such facts in the notarial instrument. (2) A witness shall also sign the notarial instrument.</p> <p>§ 24. Specifications for deaf parties (1) A notary shall present a notarial instrument, which pursuant to subsection 23 (1) of this Act indicates that a party does not hear sufficiently, to the party for review instead of reading; authentication without the review is void. The notary shall indicate the presentation for review in the notarial instrument. (2) If a party specified in subsection (1) of this section has signed the notarial instrument in handwriting, the instrument is presumed to have been presented to him or her for review and approved by him or her.</p> <p>§ 25. Specifications concerning deaf-mute parties unable to communicate in writing (1) If a party, according to him or her or according to the observations of a notary, does not hear or speak sufficiently and is unable to communicate in writing, the notary shall involve a representative of the party who is able to understand the party in the authentication. Authentication without the involvement of the representative is void. (2) A notary shall indicate involvement of a representative in the notarial instrument. The representative shall also sign the notarial instrument. (3) Authentication is void to the extent that it is related to the creation of legal rights for a representative. (4) The requirement concerning involvement of a witness provided for in § 23 of this Act remains in force.</p> <p>§ 26. Party who is unable to write (1) If a party, according to him or her or according to the observations of a notary, is unable to sign, the notary shall involve a witness in the reading and grant of consent. The notary shall indicate such fact in the notarial instrument. (2) A witness shall sign the notarial instrument instead of the party.</p> <p>The notary's obligation to check the active legal capacity has been laid down in the <u>Notarisation Act</u> (section 11) that provides as follows:</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>§ 11. Establishment of active legal capacity and capacity to exercise will</p> <p>(1) If a notary is convinced that a party lacks the necessary active legal capacity or the capacity to exercise will, the notary shall refuse from authentication.</p> <p>(2) A notary shall indicate his or her doubt concerning a party's necessary active legal capacity or capacity to exercise will in the notarial instrument.</p> <p>(3) If a party is seriously ill, a notary shall indicate such fact together with his or her observations on the party's active legal capacity and capacity to exercise will in the notarial instrument.</p>
12	Austrija	<p>Notariālā aktā ir jāpieaicina divi liecinieki, ja viena no notariālā akta pusēm ir akla, kurla vai mēma.</p> <p>Par notariālā akta lieciniekiem nevar būt personas, kuras ķermeņa vai garīgo īpašību dēļ nav spējīgas sniegt liecību.</p> <p>Ja notariālā akta puse ir akla persona, tad notariālā akta lieciniekiem ir jānolasa priekšā viss notariālais akts Ja notariālā akta puse ir kurla persona, kura prot lasīt, tai akts ir jāizlasa un jāpaliecina, ka tā aktu ir sapratusi. Ja kurlais neprot lasīt, tad bez notariālā akta lieciniekiem ir jāpieaicina vēl viena uzticamības persona (tulks) Ja notariālā akta puse ir mēma vai kurlmēma persona, kura prot lasīt un rakstīt, tad tai akts ir jāizlasa un rakstiski jāpaliecina, ka saturs ir saprasts. Ja mēmā vai kurlmēmā persona neprot lasīt, tad jāpieaicina divi tulki.</p>
13	Bulgārija	<p>CODE OF CIVIL PROCEDURE</p> <p>Participation of a deaf, dumb or illiterate person</p> <p>Art. 583. (1) When the participating person is literate, but dumb, deaf or deaf-and-dumb, the deaf person should alone read the document aloud and declare whether it agrees with its contents, and the dumb or deaf-and-dumb person should, after reading the document, write by its own hand in it, that he/she has read it and that he/she agrees with its content.</p> <p>(2) Where the persons envisaged in Para 1 are illiterate, the notary public shall appoint an interpreter, through which the contents of the document shall be communicated to the deaf or deaf-and-dumb person and the approval of what is read by the dumb or deaf-and-dumb person shall be communicated as well. The notary public should convince himself in some way whether the interpreter and those persons understand each other</p> <p>(3) In the cases of Para 2 the notary public shall make a respective note in the act.</p> <p>Ability to proceed</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>Art. 28. (10) The able natural persons shall perform the proceedings in person. (2) The minors and persons of limited ability shall execute proceedings in person, but with the consent of their parents or guardians. (3) The minors may conduct their lawsuits in person for disputes on labour legal relationship or for disputes arising from transactions of Art. 4, Para 2 of the Law for the Persons and Family, as well as in other cases stated by a law. (4) The minors and the persons under full judicial disability shall be represented by their ex- lege representatives – parents and guardians.</p> <p>PERSONS AND FAMILY ACT</p> <p>Art. 5. Juveniles and adults who, due to dementia or mental illness cannot take care of their affairs shall be placed under full judicial disability and shall be declared legally incapable. The major persons with such sufferings, whose condition is not so severe to be placed under full judicial disability, shall be placed under limited judicial disability. The provisions of Art. 2 shall apply to the persons under para 1, while the provisions of Art. 4, para 2 shall apply to the persons under para 2.</p>
14	Vācija	<p>If a person can make a notarial deed depends on whether he or she has the legal capacity. This is regulated in § 11 of the Notarisation Act. The term “Legal capacity” is defined by § 104 of the German Civil Code. According to this provision a person is incapable of contracting if he or she is in a state of pathological mental disturbance, which prevents the free exercise of will, unless the state by its nature is a temporary one.</p> <p>According to § 22 of the Notarisation Act another witness or another notary shall be present during notarization procedure if the disabled persons mentions that he or she cannot hear, speak or see sufficiently or if the notary has the impression that the disabled person cannot hear, speak or see sufficiently. This is not necessary if all parties do not wish this kind of assistance.</p> <p>§23 of the Notarisation Act regulates assistance for persons with hearing disability. If a person is unable to hear sufficiently, the notary shall not read his or her records to the disabled person. In this situation the notary has to give his records to the disabled person so that he or she can take notice of its content. If the disabled person signs the records it is presumed that the disabled person has approved the records. According to § 22 of the Notarisation Act an interpreter can be consulted if this is wished by the person with hearing disability.</p> <p>§24 of the Notarisation Act regulates assistance for people with speech disorder who are unable to communicate by writing. If a person thinks that he or she is unable to speak and that he or she is also unable to communicate by writing, or if the notary has this impression, a person has to be consulted, who is able to communicate with the person with speech disorder. The disabled person must accept the consulted person for communication. According to § 22 of the Notarisation</p>

Nr.	Valsts	Norma
15	Lietuva	<p>Act an interpreter can be consulted <u>if this is wished by the person with speech disorder.</u></p> <p>Article 5.29 of the Civil Code establishes that: “In the event where the testator due to his physical disabilities, illness or any other reasons is unable himself to sign the will, it may be signed upon the testator’s request and in the presence of the notary or any other official authorised to attest the will by another legally capable natural person who is not a testate successor, by concurrently indicating the reason for which the testator is not able to sign the will himself. Witnesses shall also put their signatures in the will.”</p> <p>Following Article 47 of the Republic of Lithuania Law on the Notarial Profession “In the case specified in Article 5.29 of the Civil Code, a notary must attest wills in the presence of at least two witnesses. A notary may attest wills and other transactions in the presence of witnesses where the presence of witnesses is requested by the testator or a party to the transaction. A notary shall establish the identity of witnesses who are present during the attestation of the transaction. Witnesses shall put their signatures to the document which is being attested by the notary. Persons who are beneficiaries of notarial acts may not act as witnesses.”</p> <p>Following Article 31 of the Republic of Lithuania Law on the Notarial Profession, which describes Identification of Persons Requesting to Perform Notarial Acts, Verification of Their Active Legal Capacity and the Authenticity of Their Signatures, it is established that „...When attesting transactions, the active legal capacity of natural persons shall be ascertained... When attesting a will, a notary must indicate therein that he has satisfied himself that the testator has active legal capacity. Where a transaction is made by a representative, his power of attorney shall be verified.”</p> <p>Part 2 of the Article 32 of the Law states that „Where a natural person, due to physical defects, disease or any other reasons, is unable to sign a transaction, statement or any other document himself, a transaction, statement or any other document may, on his instruction, be signed by another natural person, indicating the reason for which the person making a transaction, statement or any other document was not able to sign it himself.”</p> <p>Article 5.28 of the Civil Code establishes that “Public wills of persons with hearing and speech impairment shall be made with the participation of a person who understands sign language and is trusted by the testator, except in cases where the person with hearing and speech impairment is literate and can read the written up will and confirm in writing of his awareness of the content of the will.</p>
16	Slovēnija	<p>NOTARY ACT (unofficial translation):</p> <p>Article 23, paragraph 2: Notary shall not operate with a person that is, to the notary’s knowledge, unable to conclude legal business due to being under age or due to other reason, based in law.</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>The Notary Act does not preclude that a person with a disability makes a notarial deed. For all notarial deeds, Article 40 of the same Act stipulates as follows: “If the party is deaf or dumb, the notary shall make sure that the parties are fully acquainted with and understands the contents of the notarial document. If the composition of the document requires the participation of an illiterate party who is deaf or dumb, participation in the composition shall be required, besides that of two witnesses to the record, of a person of the concerned party's confidence, able to convey the full contents of the document to the party concerned. The notary shall note in the document the circumstances from the first and second paragraphs of this Article, including a note on the manner in which the content of the document has been communicated to the party.”</p> <p>For drawing up notarial documents, Article 37 of the Notary Act in general determines as follows: “Should the party be illiterate or incapable of writing, this shall be noted in the document. In such case, the document shall be composed by two literate witnesses or another notary, before whom the party shall put a mark by his hand on the document, which shall be confirmed by the signatures of the two witnesses or the other notary. The witnesses from the previous paragraph shall be selected by the party concerned.”</p>
17	Ungārija	<p>People with disabilities can make a notarial deed, it is not excluded by law.</p> <p>Specific requirements for people with disability:</p> <p>Act XLI of 1991 on Civil law notaries Section 124 Two transaction witnesses shall be involved in the preparation of a notarial deed if the party a) is illiterate or incapable of signing his/her name, b) does not know the language in which the notarial deed is prepared, c) is blind, d) requests for the involvement of transaction witnesses.</p> <p>Section 126 (3) If the party is blind, transaction witnesses shall be present throughout the entire process of the preparation of the notarial deed.</p> <p>Section 127 In the course of preparing the notarial deed</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>a) deaf persons may communicate, at their request, through sign language interpreter or in writing, b) deafblind persons may communicate, at their request, through sign language interpreter, c) speech impaired persons may communicate, upon request, in writing.</p> <p>Under paragraph (3) Section 139 of Act XLI of 1991 on Civil law notaries if the party is blind or illiterate, the civil law notary shall read out the document for him/her before the authentication.</p>
18	Serbija	<p>There is no legal provision making requirements for parties to notary's document or forbidding anybody from making deeds explicitly on the basis of his/her disability, but persons who can not read or write due to their disability can not confirm their will in front of notary public by themselves, thus there is the obligation for two (adult, literate and legally capable) witnesses to sign notary's document besides person's fingerprint.</p> <p>The Law on Notary Public (Art. 68 par. 6) If the party can not write or read, the notary public document is to be signed by two adults who are literate and have legal capacity and in front of whom the party should put its fingerprint.</p> <p>Besides above mentioned provisions of the Art. 68 par. 6 of The Law on Notary Public Art 82 par 1 (1) of this law makes obligatory form of the notary public record (when the document must be conducted and not only officially confirmed by the notary public) for the contracts on the disposal of immovable property of the legally incapable persons. This is one of only three types of contracts to be conducted in obligatory form of the notary public record. This provision effects many persons with intellectual disabilities (please see the explanation in answer to question 1).</p> <p>Legal actions that should have the form of a notary public record Art 82. In the form of notary public record it is to be conducted: 1) the contract on disposition of immovable property of the legally incapable persons</p>
19	Gruzija	<p>There is no specific regulation in Georgian legislation that prevents persons with disabilities of making notarial deed, if he/she is not recognized incapable by the court.</p> <p>Law of Georgia of Notary (22.12.2009) Article 52, Denial of Notary Action 1. Notary denies notary action if participator of notary action isn't person with legal capacity.</p> <p>Article 50, Signing of Notarial deed 3. If person who requests Notary action is blind or deaf, notary should use specialist in order to help in understanding</p>

Nr.	Valsts	Norma
		<p>of contents and legal consequences of notary action. Specialist should confirm by signature that contents of notary action was clarified for person and fits his/her will.</p> <p>4. If participant of the notary action because of illness or physical disability has no ability to sign the document, with his/her request, document is signed by the other person, in attendance of Notary, with indication of the reason why the participant can't sign the document.</p> <p>5. If person, who requests notary action, is blind or can't read or write, Notary is obliged to read the contents of documents aloud, and make appropriate reference in the document.</p>
20	Francija	<p>Yes, on the basis of the principle of equality before the law, but there are specific regulations for certain types of disabilities.</p> <p>Separate/ specific regulation in making a notarial deed for:</p> <ul style="list-style-type: none"> o people with vision disability: The law regulating notarial deeds provides that when a party to a deed cannot sign it, it must be signed by a second notary or two witnesses. On 28th February, 2013 the Defender of Rights ruled that the decision of a notary to ban a blind woman from signing a notarial deed on her own was discriminatory: she knew how to sign (she was not born blind) and had witnesses helping her to have access to the content of the deed. The Defender of Rights said the rules mentioned above should not be mandatory when the blind person can sign. o people with hearing disability: On 16th February, 2015, law 2015-177 (article 3), a new law aimed at making rules and proceedings easier to access, allowed deaf people to use a sign interpreter when they discuss their will with a notary. Before that, deaf people were not allowed to establish a notary will; they could only express their wishes through a holographic will. o people with speech disorder : there are no specific rules in that case. o people with intellectual disability : There are different rules according to the severity of the intellectual disability, implying different forms of substituted decision-making and guardianship: people under the protection of a “ curateur” have more legal capacity than those whose decisions are supervised by a tutor. Rules also vary according to the content of the deed: there is a distinction between the routine management of assets and deeds implying a deeper impact on their disposal. o people with other disability:

Nr.	Valsts	Norma
		If people are not able to use their hands to sign, the law regulating notarial deeds provides that the deed must be signed by a second notary or two witnesses.
21	Beļģija	The notary has to verify if the person is capable of given his or her consent without external help. If not, the notary has to offer the person a form of reasonable accommodation or refer the person to be placed under judicial protection. If none of this is possible, the notary can refuse to draw up the notarial deed.
22	Rumānija	<p>Persons with disabilities may make a notarial act only assisted, as follows: Art. 94 of Law no. 36/1995 states:</p> <p>6) Under the special circumstances when public notary will take statement from a deaf, dumb or deaf- mute person unable to write, this is done through an interpreter, only in the presence of two witnesses.</p> <p>(7) For a blind person, the notary public will read the document before taking consent.</p> <p>(8) Authentication notarial act is necessary only in the presence of witnesses.</p> <p>The normative acts arc applicable Law. 36/1995 on notaries public and notarial activities and Code of Civil Procedure.</p>
23	Dānija	<p>People with disabilities may consult a notary to create a notarial deed.</p> <p>In cases concerning succession, the notarial attestation must contain information regarding the notary's assessment of testator's ability to rationally make a decision about a testamentary disposition, cf. § 11 of ministerial order no. 1555.</p> <p>According to § 4 in ministerial order no. 1555, the person applying for a notarial deed must arrange for the participation of a sign language interpreter if necessary.</p> <p>Normally, the person who wants to consult a notary to create a notarial deed must go to the court. However, it follows from § 2 (2) of the ministerial order no. 1555 that a notarial deed may be carried out in another place if appropriate.</p> <p>Apart from that, there is no regulation in place regarding the creation of a notarial deed by persons with disabilities.</p>

Pētījuma "Personu ar īpašām vajadzībām
tiesības Notariāta likuma
tvērumā" pielikums Nr. 2

Persona ar invaliditāti kā liecinieks notariālajā aktā Eiropā

Nr.	Valsts	Liecinieku institūts nav/ vai nav plaši izmantots	Runas	Dzirdes	Redzes	Garīga rakstura/ intelektuālie traucējumi (tai skaitā ierobežota rīcībspēja)	Cita terminoloģija
1	Polija						Ir atrunāts par personu, kura nevar rakstīt, bet var lasīt.
2	Zviedrija ¹¹⁹					X	
3	Malta		X	X	X	X	Saskaņā ar Civilkodeksu ir jābūt rīcībspējai, lai varētu slēgt līgumus vai pārvaldīt savas lietas
4	Islande ¹²⁰	•				X	
5	Portugāle		X	X	X	X	Tie, kuri "nav normāli"
6	Spānija ¹²¹						Tie, kuriem nav izpratnes, lai zinātu un apliecinātu, vai saprastu aktu vai līgumu.
7	Čehija		X	X	X	X	Tie, kuriem nav pilna rīcībspēja
8	Turcija						Tie, kuri invaliditātes dēļ nevar saprast un novērtēt darbības svarīgumu.
9	Somija					X	
10	Slovākija					X	Fiziskā stāvokļa dēļ (nav precizēts kāds)
11	Igaunija		X	X	X	X	Tie, kuriem ir ierobežota rīcībspēja; runas, dzirdes, redzes traucējumi nav pietiekami.
12	Austrija						Personas ar invaliditāti nevar būt pilntiesīgi liecinieki (fizisko/ garīgo spēju dēļ)
13	Bulgārija		X	X	X	X	
14	Vācija		X	X	X	X	Runas, dzirdes, redzes traucējumi nav pietiekami.

¹¹⁹ Nav notariāta institūts, bet ir sniegta informācija par personām, kas nevar būt par lieciniekiem juridiskajos dokumentos.

¹²⁰ Liecinieki testamentā vai līguma noslēgšanas brīdī.

¹²¹ Ļoti vispārīga norma.

Nr.	Valsts	Liecinieku institūts nav/ vai nav plaši izmantots	Runas	Dzirdes	Redzes	Garīga rakstura/ intelektuālie traucējumi (tai skaitā ierobežota rīcībspēja)	Cita terminoloģija
15	Lietuva					X	Nav īpašs regulējums.
16	Slovēnija						Nav tieši aizliegumu piedalīties kā lieciniekam.
17	Ungārija					X	Fiziskās invaliditātes dēļ.
18	Serbija					X	Praksē arī citas personas ar invaliditāti var nebūt liecinieki, tai skaitā, ja fiziski nespēj parakstīties
19	Gruzija					X	Tie, kuriem ir ierobežota rīcībspēja
20	Francija ¹²²					X	
21	Beļģija					X	Tie, kuriem ir ierobežota rīcībspēja.
22	Rumānija					X	Personas ar fizisku invaliditāti
23	Dānija	•					

X - nedrīkst būt par liecinieku.

✓ - drīkst būt par liecinieku.

• - attiecas uz konkrēto valsti.

Tukšums – nav tiešu aizliegumu piedalīties.

¹²² Nav īpaši aizlieguma, tomēr tie ierobežojumi, kas attiecas uz tiesībām būt par pusi, var attiekties arī uz tiesībām būt par lieciniekiem.

Pētījuma "Personu ar īpašām vajadzībām
tiesības Notariāta likuma
tvērumā" pielikums Nr. 3

Persona ar invaliditāti kā puse notariālā aktā Eiropā

Nr.	Valsts	Runa	Dzirde	Redze	Garīgie/ intelektuālie traucējumi	Īpaši noteikumi
1	Polija ¹²³					
2	Zviedrija ¹²⁴				✓	Nepieciešams administrators, kas palīdz pieņemt lēmumus
3	Malta		✓		X	Testators nevar būt persona, kas pat ar asistentu/ tulku palīdzību nevar izteikt savu gribu. Īpaši papildu noteikumi personām ar dzirdes zudumu
4	Islande ¹²⁵					
5	Portugāle ¹²⁶	✓	✓		✓	Visām iepriekš atzīmētajām grupām ir īpaši asistenti vai nosacījumi
6	Spānija			✓		Ir nepieciešama rīcībspēja; divi liecinieki, ja testators ir neredzīgs; personai ar invaliditāti ir nepieciešams pārstāvis
7	Čehija	✓	✓	✓		Personām ar redzes traucējumiem ir nepieciešami liecinieki; persona ar runas un/vai dzirdes traucējumiem var pats iepazīties ar notariālā akta tekstu
8	Turcija	✓	✓	✓		Pēc personas ar redzes, dzirdes, runas traucējumu vēlmes var pieaicināt divus lieciniekus. Ja persona ar dzirdes/ runas traucējumiem nevar komunicēt rakstveidā, tad divu liecinieku pieaicināšana ir obligāta.
9	Somija				X	
10	Slovākija	✓	✓			Personai ir jābūt rīcībspējai.
11	Igaunija	✓	✓	✓		Personas ar redzes, dzirdes un runas traucējumiem var pieaicināt vienu liecinieku (tiesības, nevis pienākums). Personas ar ierobežotu rīcībspēju var taisīt akta, ja ir nozīmētais pārstāvis pieaicināts.
12	Austrija	✓	✓	✓		Pienākums pieaicināt divus lieciniekus. Noteikumi par alternatīvie komunikāciju veidiem.

¹²³ Nav īpaši noteikumi personām ar invaliditāti.

¹²⁴ Nav īpašu noteikumu, jo nav notariāta sistēma, bet ir sniegta vispārēja informācija par iespēju realizēt rīcībspēju.

¹²⁵ Nav sniegta informācija, ko var analizēt.

¹²⁶ Nav īpaši noteikumi personām ar redzes traucējumiem.

Nr.	Valsts	Runa	Dzirde	Redze	Garīgie/ intelektuālie traucējumi	Īpaši noteikumi
13	Bulgārija	✓	✓			Personas ar runas/ dzirdes traucējumiem paši var iepazīties ar notariālā akta tekstu. Personām ar garīga rakstura traucējumiem var būt ierobežojumi, atkarībā no rīcībspējas esamības/ neesamības.
14	Vācija	✓	✓			Var būt par pusi tikai ar rīcībspēju. Personas ar runas/ dzirdes traucējumiem var pašas iepazīties ar akta tekstu, nepieciešamības gadījumā pieaicinot palīgu.
15	Lietuva					Personas ar invaliditāti var būt par pusēm, ja vien nav atņemta rīcībspēja. Īpaši noteikumi ir attiecināmi uz testamentiem.
16	Slovēnija	✓	✓			Pienākums pieaicināt divus lieciniekus, ja persona ar runas/ dzirdes traucējumiem nemāk lasīt.
17	Ungārija	✓	✓	✓		Personai ar redzes traucējumiem ir pienākums pieaicināt divus lieciniekus. Personas ar runas/ dzirdes traucējumiem var izmantot alternatīvos komunikāciju veidus un līdzekļus. Īpaši nosacījumi personām, kurām ir gan redzes, gan dzirdes grūtības.
18	Serbija					Pienākums pieaicināt divus lieciniekus, ja invaliditātes dēļ nespēj rakstīt vai lasīt.
19	Gruzija		✓	✓		Personām ar dzirdes/ redzes invaliditāti ir jāpieaicina speciālists, kas nodrošina, ka persona ar invaliditāti netiek apkrāpta. Jābūt ar rīcībspēju.
20	Francija		✓	✓	✓	Var būt atbalsta personas vai divi liecinieki (personām ar redzes grūtībām).
21	Beļģija					Ja persona viena nespēj skaidri izteikt savu gribu, notāram ir jānodrošina saprātīgi pielāgojumi.
22	Rumānija	✓	✓	✓		Pienākums nodrošināt divus lieciniekus, ja pusei ir dzirdes vai runas, vai dzirdes un runas traucējumi. Notariālais akts jānolasa skaļi, ja puse ir persona ar redzes invaliditāti.
23	Dānija		✓			Personas ar invaliditāti var būt par pusēm. Surdotulka dalība.

X - nedrīkst būt par pusi;

✓ - drīkst būt par pusi;

Tukšums - nav īpaši nosacījumi par personām ar invaliditāti vai to veidiem.